

І ВАН
Ф Р А Н К О

I

Φ

До книги лірики великого українського поета-мислителя Івана Франка увійшло все найкраще з його поетичного доробку. Читачі знову перечитають ліричну драму «Зів'яле листя» — цей шедевр інтимної лірики у світовій поезії. Громадянські мотиви поезії Івана Франка представлені циклами «Веснянки», «Вольні сонети», «Тюремні сонети», а також широко відомими віршами «Каменярі» та «Гімн».

ПЕРЛИНИ СВІТОВОЇ ЛІРИКИ

ІВАН
ФРАНКО

ІВАН ФРАНКО

ЛІРИКА

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО». КИЇВ — 1966

У1
Ф83

Вступна стаття _____

І. І. Пільгука

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА Ф-КА «ЖОВТЕНЬ»

7—4—3

ВЕЛИКИЙ КАМЕНЯР УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

На шляху поступу ми лиш каменярі.

І. Франко

В багатьох творах Іван Франко (1856—1916) згадує своє рідне село, той «маленький хутір серед лук і нив», в якому він народився та «в простій хлопській хаті жив». Це — колишнє село Нагуєвичі, що тепер назване ім'ям великого Каменяра.

Як і колись, село оточує оспіваний поетом «могутній ліс зеленою стіною», так само: на узліссі тече і тепер прозорим струмочком річка Збір, по якій ще хлопчиком поет «думкою гонив її тихенькі хвили». Набагато змінився вигляд колишнього села, ще ширше розпустив кучеряві віти оспіваний Франком старезний дуб, що незмінно чатує на пагорбі недалеко від дворища, де колись стояла над шляхом кузня коваля Якова Франка, а на подвір'ї — вшита китицями з житньої соломи хата, перед якою була викопана глибока криниця. З неї черпав хлопчик Франко воду, носячи її у дерев'яному відерці до батькової кузні. «Мене манили,— писав поет,— ті червоні іскри та білі сорохкотячі зиндри, що пирскали від розпеченого заліза на всі боки і виглядали здалека на темнім тлі кузні, мов вогнистий дощ з чорної хмари»¹.

Ці червоні іскри полонили думку, будили уяву хлопчика — майбутнього поета. «На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний

¹ Михайло Возняк, Велетень думки і праці, К., 1958, стор. 26.

вогонь... Це вогонь у кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя»¹.

Тут запали в душу письменника ті іскри, що розлилися полум'ям поетичного вогню в його «Каменярах», повісті «Борислав сміється» та в багатьох інших творах.

До батькової кузні часто заходили селяни, виснажені, нужденні заробітчани. Тут точилися жваві розмови про бідняцьку недолю, про непосильну працю робітників на промислах у Бориславі, про жорстоку експлуатацію їх капіталістами. Малий Іван уважно прислухався до цих розмов, у яких звучали журливі слова заробітчанської правди, а часом проривалися дотепи, анекдоти, сповнені ненависті до глитаїв, капіталістів та цісарських чиновників. Перед хлопчиком розкривалася книга життя уярмленого народу, поставала доля Західної України, що була під владою австрійської монархії. Враження дитинства на довгі роки збереглися в пам'яті письменника, і він часто згадував у творах рідне село, хату, батькову кузню.

А в тій кузні коваль клепле,

А в коваля серце тепле...

(«У долині село лежить»)

...Навчаючись у Дрогобицькій так званій нормальній школі, малий Франко відчув усю задушливість атмосфери єзуїтського режиму. На становищі «хлопської дитини» був він і в Дрогобицькій гімназії. Живі враження шкільної науки письменник передав у багатьох своїх творах, що

¹ Михайло Возняк, Велетень думки і праці, К., 1958, стор. 27.

мають чимало автобіографічного. Це такі оповідання, як «Отець-гуморист», «Грицева шкільна наука», «Олівець» та ін.

В часи навчання у Дрогобицькій гімназії Франко виявляв великий інтерес до літератури і сам почав писати вірші. Один із гімназійних товаришів поета згадує: «Франко мешкав у Дрогобичі на бориславському передмісті в одній старій жінки (в останній хаті), і туди ми часто до нього заходили... При дуже нужденній лампі читав він нам то свої поезії, то «Кобзаря» Шевченка, то дещо із Словацького й Міцкевича, а деколи і славніших німецьких поетів, з котрими нас знайомив та зацікавлював»¹.

В студентському львівському журналі «Друг» 1874 року були надруковані під псевдонімом Джеджалик поезії Франка «Моя пісня» і «Народні пісні». В них поет з благоговінням говорить про народну творчість, яка була для нього високим взірцем і невичерпним джерелом образів, мотивів, мови. Так, на початку формування естетичних поглядів Франка особливе значення для нього як поета мали народні пісні, Шевченків «Кобзар», твори Міцкевича.

Вступивши 1875 року на філософський факультет Львівського університету, Франко поринув у вир громадського життя. Тут швидко визначилися його революційно-демократичні переконання. Він починає активно співробітничати в журналі «Друг», гуртує довкола себе прогресивну молодь — М. Павлика, І. Белея та ін. В 1876 році з'являється в «Друзі» проїнята революційно-демократичним пафосом його поезія «Наймит», а в 1877 році — оповідання «Ріпник» та інші твори.

¹ Іван Франко у спогадах сучасників, 1956, стор. 97—98.

Великий вплив на Франка мав роман Чернишевського «Что делать?». В одному із своїх «Тюремних сонетів» поет розповідає про коло друзів, в якому відбувалось читання твору Чернишевського:

Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юності, в дні щастя і любови
Читали ми «Что делать?», і розмови
Йшли про часи будуще, невідомі.

(«Колись в однім шановнім руськім домі...»)

Франко починає перекладати роман Чернишевського і друкує його частини в журналі «Друг» за 1877 рік. Разом зі своїми однодумцями він сміливо демократизує журнал. Франко і Павлик у цей час мали зв'язки з польськими революціонерами, читали російський народницький журнал «Вперед». Революційна діяльність Франка і його однодумців викликала шалену лютю з боку галицької реакції, зокрема з боку народоців, церковників. Поета і його товаришів заарештовують. З червня 1877 р. до березня 1878 р. він перебував у в'язниці. Франка звинуватили в участі в таємній організації, що нібито була «відгалуженням російських соціалістичних організацій». Цей безглуздий процес не зламав поета, який тепер ще більше переконався в необхідності послідовної революційної боротьби. Свої настрої поет передав у написаних під час ув'язнення віршах «Невільники», «Товаришам із тюрми».

Лежу я безсонний. Ніч темна,
І дощ цюпотить у вікно...
Бог зна що верзеться на яві,
А думка усе про одно.
Усе про ту волю святую...

(«Невільники»)

Вийшовши на волю, Франко ще з більшим завзяттям продовжує літературну та громадсько-політичну діяльність. Він підтримав Павлика, який, звільнившись раніше від ув'язнення, приступив до організації нового журналу — «Громадський друг»; в його першій книзі він друкує свій тюремний вірш «Товаришам із тюрми», в якому підносились програма активних революційних дій:

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів, ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Незабаром після видання першої книги виходить друга книга «Громадського друга», що відкривалася віршем Франка «Думка в тюрмі», в якому поет пояснював причини свого ув'язнення:

Бажав я для скованих волі,
Для скривджених кращої долі
І рівного права для всіх:
Се весь і єдиний мій гріх!

Цензурні утиски, конфіскування видань, судові переслідування примусили Павлика міняти назву журналу. Третя його книга вийшла під назвою «Дзвін». Тут були вміщені знамениті «Каменярі» Франка. Четверта книга журналу вийшла тільки на початку 1879 року під назвою «Молот», де надруковано кілька сатиричних поезій Франка та закінчення повісті «Воа соп-strictor».

В цей час Франко наполегливо вивчає твори К. Маркса і Ф. Енгельса, що мало великий вплив на розвиток його суспільно-політичних і естетичних поглядів. Він активно працює в польській робітничій пресі, видає українською мовою невеличкі брошури під назвою «Дрібна бібліотека». Спостерігаючи життя робітників і вивчаючи зародки робітничого руху в Галичині, Франко приходить до висновку, що передові ідеї найкраще поширюються серед робітництва. Він виступає проти народницької недооцінки ролі робітників і поширює у своїх творах робітничу тематику. У нього виникає задум написати велику повість про боротьбу бориславських робітників. У 1880 році Франка арештували вдруге. На цей раз він пробув у тюрмі три місяці, а коли звільнили, то ледве не помер з голоду. Вийшовши на волю, пише повість «Борислав сміється» і друкує її в журналі «Світ», що виходив у 1881—1882 рр. за редакцією І. Белея. Це був демократичний журнал, в якому вміщувались статті про робітниче питання в Австрії, про стан промисловості. Тут Франко друкував свої славнозвісні праці про Шевченка, з яких особливо цінна стаття «Темне царство».

Франко прагнув об'єднати широкі кола прогресивної інтелігенції, хотів реформувати народовський журнал «Зоря», надавши йому радикального демократичного напрямку. Але на цьому ґрунті у нього виникли незгоди з реакційно настроєними народовцями. Попрацювавши якийсь час у «Зорі», видавши свою історичну повість «Захар Беркут», Франко залишив працю в журналі. У середині 80-х років він двічі приїздив до Києва, де вів переговори про видання великого журналу, який об'єднував би всі прогресивні сили

українських літераторів. У Кисві Франко одружився з Ольгою Хоружинською.

У 1889 році, напередодні виборів до сейму, Франка знову заарештували. Цього разу він просидів у в'язниці два з половиною місяці.

Після ув'язнення Франко знову береться до видавничої справи і в 1890 році організовує разом з Павликом часопис «Народ», згодом починає видавати «Житє і слово», а в 1898 році виступає одним із фундаторів та редакторів журналу «Літературно-науковий вісник».

На 90-і роки припадає напружена літературна та громадсько-політична діяльність Франка. В ці роки він створив ряд п'єс, зокрема драму «Украдене щастя». Водночас він розгортає наукову діяльність, захищає при Віденському університеті докторську дисертацію, сподіваючись викладати у Львівському університеті. Тут він у 1895 році прочитав свою пробну лекцію на тему: «Наймичка» Т. Г. Шевченка». Цей епізод яскраво відтворено в картині І. Гуторова, в якій показано захоплення лекцією студентської молоді і незадоволення реакційної професури. Реакціонери зробили все можливе, щоб революціонер Франко не зміг використати університетську кафедру для своїх полум'яних виступів. Франкові так і не довелося викладати в університеті.

Австрійські реакціонери разом з польською шляхтою і націоналістичними «народовцями» вдалися до найганебніших провокацій і насильства, тільки б перешкодити обранню Франка депутатом до австрійського парламенту.

Протягом всієї своєї діяльності Франко виступав невтомним пропагандистом, популяризатором і перекладачем кращих творів російської літератури. Ця його діяльність була тісно пов'язана з

пропагандою передових ідей. Розглядаючи українську і російську літературу в тісних взаємозв'язках, він постійно підкреслював, що дружба двох братніх народів має глибоке коріння в їх історичному минулому.

Письменникові-революціонеру були близькими й рідними передові визвольні ідеї російської літератури. У своїх статтях, творах, виступах Франко повсякчас підкреслював велике виховне значення російської літератури і ставив її на перше місце у світовій літературі. «Коли твори літератур європейських,— писав він,— нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених» («Формальний і реальний націоналізм»).

Висловлювання Франка про російський народ та про його передову культуру відбивають думки і прагнення української демократії.

Франко виступає речником ідеї дружби народів. Доля кращих людей Росії хвилювала його так само, як і доля синів України. «Злочин, сповнучений російським правительством над Чернишевським,— писав він,— болів і пік нас, як злочин, сповнучений над кимось із рідних, близьких, дорогих нам усім» («Літературно-науковий вісник», 1905, лютий, стор. 87).

З великим піднесенням зустрів Франко революційні події 1905 року в Росії. «Схід Європи,— писав він,— а в тім комплексі також наша Україна, переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму»¹.

¹ «Одвертий лист до галицько-української молодіжі», «Літ.-наук. вісник», 1905, квітень, стор. 11.

Спостерігаючи за розвитком подій, письменник-демократ сподівався, що революція в Росії знищить «китайські стіни», якими відгороджено Західну Україну від Росії, і приведе до воз'єднання українського народу: «Велика доба для нашої нації почнеться з хвилику, коли в Росії упаде абсолютизм»¹.

Довідавшись про арешт у Росії Максима Горького, Франко виступає із спеціальною статтею, присвяченою великому російському письменникові, в якій писав, що «очі всього освіченого світу, всіх свободолюбних людей звернені тепер на російську столицю».

Ім'я Франка набуває широкої популярності в Росії. Про це красномовно свідчить «Дело совета императорского Харьковского университета о возведении галицийского ученого исследователя Ивана Франко в степень доктора русской словесности» (1906).

В обстановці революційного піднесення Франко створює високохудожню патріотичну поему «Мойсей» (1905). В ній поет на основі власного великого життєвого досвіду, революційної боротьби говорить про безсмертя народу, про його невичерпну енергію і життєстверджуючу силу:

...Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання.

(Вступ до поеми «Мойсей»)

В останні роки життя Франко тяжко хворів. Але він лишився незламним у своїх передових поглядах на суспільство і на завдання поезії. Смерть великого поета сумною звісткою рознеслася

¹ «Одвертий лист до галицько-української молодіжі», «Літ.-наук. вісник», 1905, квітень, стор. 12.

далеко за межі рідного краю. Поховали його у Львові на Личаківському кладовищі, де пізніше було споруджено пам'ятник, що являє собою могутню постать каменяра, який, тримаючи в мускулястих руках важкий молот, прокладає шлях крізь гранітну скелю. Ця постать каменяра прекрасно символізує життєвий шлях великого сина українського народу, борця за свободу і щастя трудящих людей.

* * *

Літературна діяльність Франка відзначається виключною різноманітністю, багатством тем, жанрів у всіх видах творчості — поезії, прозі, драматургії. Крім того, Франко був прекрасним перекладачем художніх, публіцистичних і наукових творів. Він збагатив науку цінними літературознавчими та критичними працями, дослідженнями народної творчості та етнографії.

Після Шевченка найпошум'янішим народним співцем виступив Франко. Шевченко і Франко були представниками двох різних епох. Тому є відмінні особливості у творчості цих двох письменників. Павло Григорович Тичина у доповіді на засіданні Ювілейного франківського комітету Спілки радянських письменників України в 1940 році говорив про Франка:

«Він, так само як Шевченко, ніколи не переставав закликати народ до боротьби проти катів, проти тиранів і коли прометеїзм Шевченка, згідно з характером його доби, для здійснення своєї програми міг дати в руки поета лише селянські повстанські коси та ножі,— прометеїзм Франка дав уже ковалевому сину в руки молот робітничий».

Франко як письменник-реаліст посідає провідне місце в українській дожовтневій літературі. В його реалістичних творах з великою силою і художньою майстерністю відображено соціальні процеси, особливо визвольну боротьбу трудящих. Поетична спадщина Франка дуже велика. За життя письменника вийшло чимало збірок його поезій. Найзначнішою є збірка «З вершин і низин», надрукована 1887 року у Львові. Другим, доповненим виданням ця збірка вийшла в 1893 році. Тут вміщено значну кількість поезій першого десятиріччя літературної діяльності письменника.

Замість пролога до збірки подається «Гімн» («Вічний революціонер»). Покладений на музику композитором М. Лисенком, він став широко відомий в народі. У вірші Франко передає настрої революціонера, який говорить про невпинну революційну боротьбу в суспільстві, опоетизовує «дух, що тіло рве до бою, рве за поступ, щастя й волю». Поет пов'язує нестримний рух у суспільстві, визвольну боротьбу народних мас з розвитком людського пізнання і наголошує на тому, що передові прагнення є вічні, безсмертні. Тут Франко на новому етапі продовжує і розвиває традиції Шевченка, який у заспіві до поеми «Гайдамаки» теж відзначав вічність революційних прагнень народу — «так душі почину і краю немає».

Перший цикл збірки «З вершин і низин» — «Веснянки». Тут поет у символічних образах поглиблює і конкретизує ідею «Вічного революціонера». Це особливо відчутно у веснянці «Гримить! Благодатна пора наступає». Провіщаючи наближення революції, Франко вдається до цілої системи художніх алегорій, завдяки чому досягає

емоціонального художньо-образного відтворення невпинного руху в суспільстві. Тут снують «плідної будучини тіні», «жде спрагла земля плодотворної зливи». Мотив «спраглої землі» розвиває поет в іншій веснянці — «Земле, моя всеплодющая мати...». В ній говориться про зв'язок революціонера з живою дійсністю і про його пристрасні прагнення перебудувати світ. Все це підкреслено звертанням до «всеплодющої матері» — землі: «дай теплоти, що розширює груди», «дай і огню, щоб ним слово палити», «силу рукам дай, щоб пута ламати». Цей мотив знаходить також своєрідну ліричну інтерпретацію у вірші «Vivereemento!» («Пам'ятай, що живеш!»). Останній рядок звучить своєрідним підсумком всього циклу «Веснянки»: «Лиш боротись—значить жить...»

Весь цикл «Веснянки» сповнено революційної пристрасності, патріотизму. Ліричні описи природи, живої дійсності чергуються з проголошенням революційних гасел.

Відкриваючи цикл «Скорбних пісень» віршем «Не винен я в тому, що сумно співаю», Франко розповідає про причини, які породжують тяжку скорботу:

Моя-бо й народна неволя — то мати
Тих скорбних дум.

Ряд актуальних і важливих питань естетики, історії, суспільно-політичної боротьби підносить Франко в «Сонетах», які в збірці «З вершин і низин» виділені в окремий розділ. У вступному вірші, що має назву «Сонети — се раби», поет, пояснюючи будову сонета, відзначає, що і ця форма неодмінно може бути «свідома одної мети». Так само і в сонеті «Колись в сонетах

Данте і Петрарка...» підкреслено, що традиційні форми поезії не можна відкидати, але «прийдесь нову зробити перекову — патріотичний меч перекувати».

«Тюремні сонети» Франка багаті посиленнями на історію розвитку передової думки та визвольної боротьби. Перед нами проходять великі мученики, мужні герої, які віддали життя за передові ідеї. «Ось Гонта йде, ввесь синій від побою...» — таку назву має один із «Тюремних сонетів». А ось «Джордано Бруно на кострі горючим» («Христом, бичами зсічений»). В сонеті «Минув час мук?» розповідається, як «гибли Пестель, Каракозов, Соня» (Софія Перовська), «як мучивсь Достоєвський і Тарас». Славні традиції визвольної революційної боротьби в минулому Франко пов'язує з сучасністю, ганьбить цісарську Австрію, в якій «повзе облуда, здирство, плач народу» («Багно гнилеє між країн Європи»).

Революційне ідейне спрямування поезій збірки «З вершин і низин», різноманітність тем, багатство жанрів і ритмічної будови визначили першорядне її значення в українській поезії другої половини ХІХ століття. Після «Шевченкового «Кобзаря» це була найзначніша своїм змістом і формою збірка поезій.

Великим майстром пейзажної та інтимної лірики виступає Франко в збірці «Зів'яле листя», що вийшла першим виданням у 1896 р., а другим — у 1911 р. Якщо в громадсько-політичній ліриці збірки «З вершин і низин» виявилась головним чином революційна пристрасть Франка-борця, громадського діяча, то в збірці «Зів'яле листя» поет залишив частки свого «я», відтворив особисто пережите. Проте ліричного героя збірки

«Зів'яле листя» не можна ототожнювати з Франком. У передмові до другого її видання автор говорив про свої вірші, «що й без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значення». Але суб'єктивні елементи тут, безперечно, відіграли свою роль. Тому поет називає у передмові вірші цієї збірки «найсуб'єктивнішими із усіх, які появилися у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка».

Своєрідне місце в поетичній спадщині Франка посідає його збірка «Мій Ізмарагд» (1898). В ній, крім відомих своїм критичним спрямуванням проти антипатріотів, декадентів таких віршів, як «Сідоглавому», «Декадент», вміщено цикл барвистих і глибоких за змістом «Притч».

Художні зразки автобіографічної, пейзажної лірики, сатиричних зарисовок на злобу дня вміщено в збірках поезій Франка «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» («Завжди учень») (1906).

Провідні мотиви громадсько-політичної і особистої лірики Франка вливаються широким річищем у великі епічні поеми і знаходять тут ще повніше філософське розкриття. Проблему громадянина в суспільстві, обов'язків людини перед вітчизною підносить Франко в поемах «Іван Вишеньський», «Похорон», «Мойсей». Історичний малюнок визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького створює він у поемі «На Святоюрській горі».

Поезія Франка увійшла у золотий фонд світової літератури. Вона має яскраво виражений національний характер, в ній яскраво відображено споконвічну боротьбу народу проти тиранії, визиску, поневолення. В поезії Франка національне й інтернаціональне органічно поєднано.

Свою невтомною працею великий Каменярь клав

камінь за каменем у підмурок величної будови нового суспільства. Вся його творчість свідчить про висхідну лінію відродження українського народу, невпинного розвитку його духовної культури, незважаючи на тяжке соціальне і національне гноблення в минулому. Тому віщою правдою звучать слова поета в наші прекрасні дні:

...Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не епілог.

(«Декадент»)

Іван ПІЛЬГУК

ЛІРИКА

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

(Лірична драма)

ПЕРШИЙ ЖМУТОК

(1886—1893)

I

По довгім, важкім отупінню
Знов тріскає хвиля пісень,
Неначе з-під попелу разом
Язиками блимне огонь.

Що щастям, спокоєм здавалосьь,
Те попелу тепла верства;
Під нею жаги і любові
Не згасла ще іскра жива.

Не згасла ще, тліла, ятрилась
Помимо сліз моїх роси;
Та вітер повіяв і попіл розвіяв —
Тепер ти огонь той згаси!

Ні, годі! Не буду гасити!
Най бухає грішний огонь!
І серце най рветься, та вільно най леться
Бурливая хвиля пісень!

II

Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне.

І в груді щось метушиться, немов
Давно забута згадка піль зелених,
Весни і цвітів,— молода любов
З обійм виходить гробових, студених.

Себе я чую сильним і свобідним,
Мов той, що вирвався з тюрми на світ;
Таким веселим, щирим і лагідним,
Яким я був за давніх, давніх літ.

І, лопри тебе йдучи, я дрожу,
Як перед злою не дрожав судьбою;
В твоє лице тривожно так гляджу,—
Здаєсь, ось-ось би вправ перед тобою.

Якби ти слово прорекла мені,
Я б був щасливий, наче цар могучий,
Та в серці щось прорвалось би на дні,
З очей би сліз потік поллявся рвучий.

Не знаємось, ні брат я твій, ні сват,
І приязнь мусила б нам надокучить,
В життю, мабуть, ніщо нас не сполучить,
Роздільно нам прийдеться і вмирать.

Припадком лиш не раз тебе видаю,
На мене ж, певно, й не зирнула ти;
Та прецінь аж у гріб мені — се знаю—
Лице твоє прийдеться донести.

III

Не боюсь я ні бога, ні біса,
Маю серця гіпотеку чисту;
Не боюся я й вовка із ліса,
Хоч не маю стрілецького хисту.

Не боюсь я царів-держилюдів,
Хоч у них є солдати й гармати;
Не боюсь я людських пересудів,
Що потраплять і душу порвати.

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко,
Не лякав мене ні крихітки:
Я люблю те рум'янеє личко
І розіскрені очі-красітки.

Лиш коли на те личко чудове
Ляже хмарою жалісна туга,
І болюще дрожання нервове
Ті усточка зціплить, як шаруга,

І докір десь у горлі пропаде,
І в знесиллі опустяться руки,
І благає підмоги, поради
Прошибаючий погляд розпуки,—

Отоді моє серце стискає,
Мов кліщами, холодна тривога:
Біль німий мене більше лякає,
Ніж всі громи й злих сил перемога.

IV

За що, красавице, я так тебе люблю,
Що серце тріпаєсь в грудях несамовито,
Коли проходиш ти повз мене гордовито?
За що я тужу так, і мучусь і терплю?

Чи за той гордий хід, за ту красу твою,
За те таємне щось, що тліє полускрито
В очах твоїх і шепче: «Тут сповито
Живую душу в пелену тісну»?

Часом причується, що та душа живая
Квилить, пручається,— тоді глибокий сум
Без твого відома лице твоє вкриває.

Тоді б я душу дав за тебе. Та в ту ж мить
З очей твоїх мигне злий насміх, гордість, глум,
І відвертаюсь я, і біль в душі щемить.

V

Раз зійшлися ми случайно,
Говорили кілька хвиль —
Говорили так звичайно,
Мов країни, що нечайно
Здиблються з-за трьохсот миль.

Я питав про щось такеє,
Що й не варт було питать,
Говорив щось про ідеї —
Та зовсім не те, не теє,
Що хотілося сказать.

Звільна, стиха ти, о пані,
І розсудно річ вела;
Ми розстались, мов незнані,
А мені ти на прощанні
І руки не подала.

Ти кивнула головою,
В сінях скрилася як стій;
Я ж мов одурілий стою
І безсильний за тобою
Шлю в погоню погляд свій.

Чує серце, що в тій хвилі
Весь мій рай був тут — оце!
Два-три слова, щирі, милі
І гарячі, були б в силі
Задержать його на все.

Чує серце, що програна
Ставка вже не верне знов...
Щось щемить в душі, мов рана:
Се блідая, горем п'яна,
Безнадійная любов...

VI

Так, ти одна моя правдивая любов,
Та, що не суджено в життю їй вдовольнитися;
Ти найтайніший той порів, що бурить кров,
Підносить груди, та ба — ніколи не сповниться.

Ти той найкращий спів, що в час вітхнення
сниться,

Та ще ніколи слів для себе не знайшов;
Ти славний подвиг той, що я б на нього йшов,
Коб віра сильная й могучая десниця.

Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвище, чим душу я кормлю,

Як той огонь, що враз і гріє, й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук ослобоняє,—
Отак, красавице, і я тебе люблю.

VII

Твої очі, як те море
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе,
Мов пилинка, в них тонє.

Твої очі мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія, мов зірниця,
З них проблискує мені.

VIII

«НЕ НАДІЙСЯ НІЧОГО»

Як ти могла сказати се так рівно,
Спокійно, твердо? Як не задрожав
Твій голос в горлі, серце в твоїй груді
Биттям тривожним не зглушило ті
Слова страшні: «Не надійся нічого!»

Не надійся нічого! Чи ти знаєш,
Що ті слова — найтяжча провина,
Убійство серця, духа і думок
Живих і ненароджених? Чи в тебе
При тих словах не ворухнулась совість?

Не надійся нічого! Земле-мамо!
Ти світе ясний! Темнотó нічна!
Зірки і люди! Чим ви всі тепер?
Чим я тепер? О, чом не пил бездушний?
Чом не той камінь, не вода, не лід?

Тоді б не чув я пекла в своїй груді
І в мізку моїм не вертів би нор
Черв'як неситий, кров моя кипуча
В гарячці лютій не дзвонила б вічно
Тих слів страшних: «Не надійся нічого!»

Та ні, не вірю! Злуда, злуда все!
Живущої води в напій мені
Ти долила, а жартом лиш сказала,

Що се отрута. Бо за що ж би ти
Могла вбивать у мене душу й тіло?

Ні, ні, не вірю! В хвилию ту, коли
Уста твої мене вбивати мали,—
Лице твоє бліде, тривожні очі,
Вся стать твоя тремтяча, мов мімоза,—
Все мовило мені: «Не вір! Не вір!»

Ти добра, щира! О, не ошукаєш
Мойого серця гордості лускою!
Я зрозумів тебе! Ти добра, щира!
Лиш бурі світа, розчаровань муки
Заволокли тебе оцим туманом.

І в серці своїм знов я чую силу
Розсіяти туман той, теплою
Чуття і жаром думки поєднати
Тебе з життям,— і в відповідь тобі
Я кличу: «Надійсь і кріпись в борбі!»

ІХ

Я не надіюсь нічого
І нічого не бажаю —
Що ж, коли живу і мучусь,
Не вмираю!

Що ж, коли гляджу на тебе
І не можу не глядіти,
І люблю тебе! Куди ж те
Серце діти?

Усміх твій, неначе сонце
Листя покріпля зелене,
А з'їдає штучну краску —
Смійся з мене!

Я не надіюсь нічого,
Але як бажання сперти?
Не бажать життя живому,
Тільки смерти?

Жиймо! Кожде своїм шляхом
Йдім, куди судьба провадить!
Здиблемось колись — то добре,
А як ні — кому се вадить?

Х

Безмежнеє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною,
І в серці нестерпнії болі.

Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
А чень утечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

ХІ

Як на вулиці зустрінеш,
То мене обходиш ти.
Добре робиш! Спільним шляхом
Не судилось нам іти.

Йди направо, я наліво
Шлях верстатиму в тумані,
І не здиблемось ніколи,
Як дві краплі в океані.

Як в дорозі здиблю горе,
Що тобі несе удар,
Сам його до себе справлю
І прийму його тягар.

А як щастя часом схоче
В мою хату загостить,
Я його до тебе справлю,
Най голубочком летить.

Що мені без тебе щастя?
Звук порожній і мана!
Що мені без тебе горе?
Щезла і йому ціна.

Наче крапля в океані,
Розпливусь я, потону;
Ти гуляй на сонці, пані,
Я ж спадатиму ік дну.

XII

Не минай з погордою
І не смійсь, дитя!
Може, в тім осміянім
Суть твого життя.

Може, в тім зневаженім
Тво́го щастя карб,
Може, в тім погордженім
Є любові скарб.

Може, сміх твій нинішній,
Срібний та дзвінкий,
Стане в твоїй пам'яті
За докір гіркий.

XIII

Я нелюд! Часто, щоб зглушить
У серці люту муку,
Я чистий образ твій убить
Здіймав проступну руку.

Я з вулиці болото брав,
Каміння кременисте
І кидав ним у образ твій,
В лице твоє пречисте.

Я мов безумний лютував,
Мов п'яний у нетямі,
Хоч чув, що власне серце рвав
Злочинними руками.

Та як минув скажений дур,
Я чувсь брудний, недужий,
А образ твій яснів з душі,
Мов сонце верх калюжі.

XIV

Неперехідним муром поміж нами
Та доля стала! Мов два судна, море
Розносить нас між двома берегами,
Моя ти ясна, непривітна зоре!

Ще здалека слідить тебе мій зір,
Твій свіжий слід я рад би цілувати
І душу тим повітрям напувати,
Що з твоїх уст переплива в простір.

Та щезла ти! Мов в лісі без дороги
Лишився я. Куди тепер? За чим?
Підтяті думи, не провадять ноги,
А в серці холод... Дим довкола, дим!..

XV

Не раз у сні являється мені,
О люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращій хвилі свіжої любови.

Він надо мною хилиться, страшні
Полошить мари... З трепетом, без мови
Я в тії очі знов гляджу сумні,—
Що жар колись ятрили в моїй крові.

І на моє бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну, як змія,
І в серці втишує всі думи й муку.

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилиться, без слів, без згуку
Моргає: «Цить! Засни! Я смерть твоя!»

xvi

ПОХОРОН ПАНІ А. Г.

Так сталося! В труні металевій нині
Ота рука проклятая спочила.
Що ген-то, в добрій чи лихій годині
Нас розлучила.

Я бачив, як її зашрібували,
Вложили в склеп і привалили камінь,
Цементом заліпили й прикопали —
Значить, її амінь.

А ти стояла зблизька у жалобі,
Заплакана, хоч сльози ті лиш з ока
Текли, чуття ж не зрушило зглибока
Те, що в тім гробі.

Ще душно, я ж стояв увесь холодний
Близ тебе й німо на сей гріб дивився,
Мов хмара з вітром, так в уяві бився
Засуд народний;

Хто вбив живу душу й перед смертю
За вбійство смертну не відтерпів муку,
Той по смерті з могили розпростерту
Простягне руку.

І з твоїх сліз, з лица твого блідого,
З очей, що скрились у важку жалобу,
Я хтів дійти, чи та рука померша
Простягнесь з гробу?..

XVII

Я не кляв тебе, о зоре,
Хоч як сильно жаль мій ріс;
Насміх твій і власне горе
Я терпливо переніс.

Та боюсь за тебе дуже,
Бо любов — то мстивий бог:
Як одно її зневажить,
Любить мститися на обох.

Як, сміючись, ти вбивала
Чистую любов мою,
Чи ти знала, що вбиваєш
Все, чим в світі я жию?

Чи ти знала, що руйнуєш
Щастя власного підклад,
Те, чого життя так мало
Звикло всякому вділять?

Чи ти знала, що небавом,
От мов раз махнуть пером,
Ти не раз заплачеш гірко
За потоптаним добром?

XVIII

Ти плачеш. Сліз гірких потоки
На тво́йому лиці блідому
Лишають слід свій — не глибокий,
Та за́мітний вже оку мому.

Ти плачеш. Ти, що відіпхнула
Любов мою, як сиротину,
Тепер недармо просиш, ловиш
Любові хоч би крапельину.

Твоєю дивною красою
Надармо всіх маниш ти к собі:
Се труп убитої любові
Не допуска любові к тобі.

І марно линуть, марно гинуть
Літа найкращі, молоді!
Ти пам'ятник живий, небого,
На гробі власної надії.

XIX

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати.
Таж де хліб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінням рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі,
І квітки зітхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби й незарослі рани
Нове сім'я, новії надії,
І вдихаєш дух життя рум'яний.

ХХ

ПРИВИД

Холодна ніч. Спокійно, важко, звільна
На місто сніг вогкий паде́ й паде́;
З густої тьми журба якась могильна
Вихилює лице своє бліде.

Лампи горять. Колеса світлянії
Довкола них тісняться, меркотить
Кривавий блиск. Неначе сонні мрії,
Фіакри мігають і гинуть вмить.

На тротуарах ще прохожих сила:
Циліндри, шуби, модні боа дам
І драні лахи — різнобарвна хвиля
Пливе, гуде, зіпреться тут і там.

І я в юрбі, сумний і самотній,
Пливу безвладно, щоб від власних дум
Втекти — та, невідступний і глибокий,
У серці все несеш зо мною сум.

І наче той, що тоне і в знесиллі
Шукає гілки, корня, стебельця,—
Так я між лиць тих в пестрій люду хвилі
Шукаю щиро-дружнього лица.

І враз я здеревів і стрепенувся,
Щось горло стисло, в груді сперло дух...
Втікати бажав, та не поворухнувся,
Мов оглушив мене важкий обух.

То не обух! То йшла передо мною
Висока постать, прями́а та струнка.
Оглянулась, хитнула головою,
Моргнула на прохожого панка.

Оглянулась ще раз. Великі очі,
Глибокі, темні, мов та чорна ніч,
Зустрілись з моїми й в бездонній ночі
Пропали. Двоє їх спішило пріч.

А я стояв мов стовп. Юрба юрбою
Мене тручала, штовхала раз в раз,
Та я не чув ні холоду, ні болю,
Мов огник свідомості в мізку згас.

«Вона!» Із уст одно те слово присло,
Та в нім була магічна міць страшна!
Мов камінь мліновий, за шию тисло
Мене одне се слівечко: «Вона!»

Вона, ся гарна квітка «сон-царівни»,
Котрої розцвітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п'яна ним душа моя!

Вона, котрій я все бажав віддати,
Весь скарб душі, всі думи, всі чуття,
Котрої слід я рад був цілувати,
В котрій вбачав красу і ціль буття!

Та, що мене одніським словом своїм
Могла героєм, генієм зробіть,
Обдарувать надією й спокоем,
Заставить все найвищеє любить,—

Та, що в руді від раю ключ держала,
Вона його закинула в bagno
І чарівного слова не сказала...
Чи хоч в душі гризе її воно?

Не словом — рухом, поглядом холодним
Мене зіпхнула в темний рів без дна,
Лечу!.. Валюсь! Та там внизу, в безодні,
Хто се пропащий, стоптаний? Вона!

Стій, привиде! Скажи, яка неволя
Тебе зіпхнула з радісних вершин?
Хто смів красу й пишноту сього поля
Втоптать в болото, і з яких причин?

Чи голод, холод і сирітства сльози,
Чи та жага, що серце рве й скребе,
Що хилить волю, мов та буря лози,
На сей торг ганьби випхнула тебе?

Постій! Постій! Я вмію се відчути.
Моя любов не згасла, ще горить,
Зуміє райський ключ із дна добути,
Зуміє рай запертий отворить.

Не чує? Щезла з ним у п'їтми ночі,
Лиш вид її прошиб мене, як ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було б в душі яснїш і спокійнїш!

Вїдень, 6 падолиста 1892 р.

ЕПІЛОГ

Розвїйтеся з вїтром, листочки зів'ялі,
Розвїтєсь, як тихе зїтхання!
Незгоєні рани, невтишені жалї,
Завмерлеє в серці кохання.

В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто визнає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогїї вїрші вкладаю?

Тї скарби найкращї душі молодї
Розтративши марно, без тями,
Жебрак одинокий, назустрїч недолї
Пїду я сумними стежками.

ДРУГИЙ ЖМУТОК

1895

I

В Перемишлі, де Сян пливе зелений,
Стояв на мості я в важкій задумі,
Про тебе думав я, душе моя,
Про щастя те, що, наче сонний привид,
Явилось, всміхнулося і щезло,
Лишивши жаль по собі невмирущий,
І я згадав одно оповідання,
Що тут над Сяном від народа чув.

Зима була, замерз зелений Сян,
І по блискучім ледовім помості
Гладкий протерли шлях мужицькі сани.

Ось раз була неділя. В самий південь
Із церкви люди вийшли. Сяло сонце,
Іскрився сніг. Юрба народа вийшла
Над Сян, велись веселі розговори.

За Сяном ось на полі сніговому
Щось зачорніло, дзвоники бреньчать,
Копита стукають о змерзлу землю,
І вчвал жене по втопаній дорозі
Прешишна чвірка. Упряж дорога
Полискує до сонця; наче вихор,
Карита мчиться, з батога візник,
Мов з пістолета, лускає...

Убогий

Сільський народ глядить на сю появу,
Дивується. І хто се міг би їхать?
Ніколи тут ні чвірки, ні карити
Такої не видали. Ні старі,
Ні молоді придумати не можуть,
Хто се так їде, відки і куди?

Ось чвірка, не спиняючись ні хвилі,
На лід влетіла. Глухо застогнав
Поміст хрустальний, дзвінко задудніли
По нім копита кінські, заскрипів
Замерзлий сніг під шинами коліс.
І луснув з батога візник, мов вихор,
Неслася чвірка.

Та нараз посеред
Ріки, де криє ледова кора
Найглибший вир, щось хруснуло — лиш раз,
Одніський раз щось хруснуло! Широкий
Круг леду, мов обкросений, подався,
І чвірка, і карита, і візник,
І що було в кариті, наче сон,
Неначе ясний привид, враз пропало.
Лиш Сян забулькотів, неначе д'явол,
І облизався. Лиш зелена хвиля
Широким валом хлюпнула верх леду
І знов вернула в таємничу тоню,
А чвірки, ні карити — ні сліду.

І не дізналися ніколи люди,
Хто се так їхав, відки і куди.
Ніхто за ними не питав ніколи,
Ані в ріці ніхто останків жадних
Не віднайшов. Коли б один хто бачив
Се диво, а не сотня свідків, сам він
З часом собі би вірить перестав,
Сам він з часом на тому би спинився,
Що се був сон.

Се мого серця драма!

Якби не ті літа важкої муки,
Пекучих болів, сліз і божевілля,
Глухої резигнації, скажених бунтів
Придавленого серця, то я сам,
Пригадуючи першу нашу стрічу
І той промінчик ясної надії,
Що блис мені тоді,— присяг би нині,
Що се був сон, надсянська легенда.

II

Полудне.

Широкее поле безлюдне,
Довкола для ока й для вуха
Ні духа!
Ні сліду людей не видать...
Лиш трави, мов море хвилясте,
Зелене, барвисте, квітчасте,
І сверщики в травах тріщать.

Без впину

За річкою геть у долину

І геть аж до синіх тих гір
Мій зір
Летить і в тиші потопає,
У пахоцях дух спочиває,—
У душу тепла доливає
Простір.

Втім — цить!
Яке ж то тихеньке ридання
В повітрі, мов тужне зітхання,
Тремтить?
Чи се моє власнеє горе?
Чи серце стрепалося хоре?
Ах, ні! Се здалека десь тільки
Доноситься голос сопілки.

І ось
На голос той серце моє потяглось,
В тім раю без краю воно заридало
Без слів.
Тебе, моя зоре, воно спогадало
І стиха до строю сопілки
Поплив із народним до спілки
Мій спів.

III

Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша ива;
Ой між усіми дівчатоньками
Лиш одна мені мила.

Червона рожа, червона рожа
Над усі квіти гожа;
Не бачу рожі, не бачу рожі,
Лиш її личка гожі.

Золоті зорі в небеснім морі
Моргають серед ночі,
Та над всі зорі внизу і вгору —
Її чорнії очі.

Голосні дзвони, срібнії тони,
Слух у них потопає,
Та її голос — пшеничний колос —
Аж за серце хапає.

Широке море, велике море,
Що й кінця не видати,
Та в моїм серці ще більше горе:
Я навік її втратив.

IV

Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня?

Чом твої устенька — тиха молитва,
А твоє слово остре, як бритва?

Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожаром?

Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!

І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?

Ой ти, дівчино, ясная зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!

Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

v

«Червона калино, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?»

«Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,

Не страшно і грому.

І світло люблю я, купаюся в ньому,

Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуся, бо сили не маю,

Бо сили не маю.

Червоні ягідки додолу схиляю,

Додолу схиляю.

Я вгору не пнуся, я дубам не пара,
Я дубам не пара;
Та ти мене, дубе, отінив, як хмара,
Отінив, як хмара».

VI

«Ой ти, дубочку кучерявий,
Ой а хто ж тебе скучерявив?»

«Скучерявили густі лози,
Підмили корінь дрібні сльози.

Скучерявили темні ночі,
Зранили серце чорні очі.

Чорнії очі, пишна врода,
Гордая мова, непогода.

Гордая мова — вітер зимний,
Вічна розлука — жаль нестримний.

Вже ж моє серце сохне, тане,
Вже ж моя краса в'яне, в'яне.

Вже моя сила слабне, гнеться,
Вже мені весна не всміхнеться.

Падуть листочки зв'ялі, зв'ялі —
От так і сам я впаду далі.

Решту красоти, решту сили
Поріжуть живо острі пили.

Острії пили, людська злоба,
Стопче байдужість, як худоба».

VII

Ой жалю мій, жалю,
Гіркий непомалу!
Упустив я голубочку,
Та вже не спіймаю.

Як була близенько,
Не дав їй принади,—
А тепер я не знаходжу
Для серця розради.

Як була близенько,
Я ще вагувався,
Щоб так швидко улетіла,
Я й не сподівався.

А як улетіла,
Вернуть не схотіла,
То забрала за собою
Мою душу з тіла.

Забрала всі мрії,
Всі втіхи, надії,
Як весна бере з собою
Квіти запашнії.

VIII

Я не тебе люблю, о ні,
Моя хистка лілеє,
Не оченька твої ясні,
Не личенько блідеє.

Не голос твій, що, мов дзвінок,
Мою бентежить душу,
І не твій хід, що кождий крок
Відчути серцем мушу.

Не ті уста, з котрих вже я
Не вчую слова ласки,
Не вид, в котрім душа твоя
Виднієсь вся без маски.

Не стать твою, не скромний стрій,
Котрим вона вповита,
Не гармонійний вигляд твій,
Мов пісня сумовита.

Я не тебе люблю, о ні,
Люблю я власну мрію,
Що там у серденьку на дні
Відмалечку лелію.

Все, що дало мені життя,
В красу перетопляв я,
І всю красу, весь жар чуття
На неї перелляв я.

Вона мій спів, вона мій хліб!
Душа моя — аж дивно —
До неї, паче той поліп,
Приссалась невідривно.

Усіми нервами приляг
Мій дух до неї, мила,—
І тут вона — аж страх! аж страх!—
Твій вид мені явила.

Неначе блискавка ярка,
Що зразу сліпить очі,
Що враз і тішить, і ляка,
Ніч робить з дня, день з ночі,—

Отак для мене був твій вид
І розкішню й ударом;
Я чув: тут смерть моя сидить,
Краси вповита чаром.

Я чув, і з жаху весь тремтів,
І розкішню впивався;
Від тебе геть тікати хотів,
Круг тебе все снувався.

Мов той Іксіон, вплетений
У колесо-катушу,
Так рік за роком мучує я,
І біль мою жре душу.

І дармо ліку я шукав
На сю свою хворобу;
Кого зрадливий Сфінкс піймав,
Не пустить аж до гробу.

Ні, не тебе я так люблю,
Люблю я власну мрію!
За неї смерть собі зроблю,
Від неї одурію.

ІХ

Чому не смієшся ніколи?
Чи в твоїому серці зима
І горе зморозило душу,
Що сміху у горлі нема?

Чому не смієшся ніколи?
Чи, може, лежить який гріх
Великий на твоїм сумлінню
І здавлює радісний сміх?

Лежить якийсь смуток таємний
На твоїм чудовім чолі,
І усміх твій — наче під осінь
Всміхається сонце у мглі.

Х

В ВАГОНІ

Мов сполохана, без тям, без тями,
Так земля з-під моїх ніг
Утіка — стовпи, смереки
Гонять, тільки миг-миг-миг.

Наче полотню простерте
Велетенська рука
Враз стяга, так лан за ланом,
Сад за садом утіка.

Тільки я стою та зорі,
Що високо там горять,
Не втікають, мов на доказ,
Що є в світі стійкість, лад.

І сміються вічні зорі,
Іронічно миготять;
«Ми і ти! — неправда? — доказ,
Що є в світі стійкість, лад!»

ХІ

Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я нещасний, я черв'як!
В мене серце, нерви хорі,
Не подужають ніяк.

Сам з собою у роздорі,
Своїх власних дум боюсь...
Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я слабкий, над труси трус.

Сам від себе геть, за море
Я тікаю... Чи втечу?
Я — кайданник! Власне горе
За собою волочу.

XII

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студепе?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В життю ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.
В життю мене ти й зпачь не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — павіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тям,
Як мучусь довгими ночами
І як літа вже за літами

Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

О ні!

Являйся, зіронько, мені

Хоч в сні!

В життю мені весь вік тужити —

Не жити.

Так най те серце, що в турботі,

Неначе перла у болоті,

Марніє, в'яне, засиха,—

Хоч в сні на вид твій оживас,

Хоч в жалощах живіше грає,

По-людськи вільно віддиха,

І то́го дива золотого

Зазнає щастя молодого,

Бажаного, страшного то́го

Гріха!

XIII

Оце тая стежечка,

Де дівчина йшла,

Що з могого сердечка

Щастя унесла.

Ось туди пішла вона

Та гуляючи,

З іншим своїм любчиком

Розмовляючи.

За її слідами я,
Мов безумний, біг,
Цілував з сльозами я
Пил із її ніг.

Наче потопаючий
Стебелючку,
Зір мій вид її ловив
На хвилиночку.

І мов нурок перли ті
На морськóму дні,
Сквапно так мій слух ловив
Всі слова її.

Оце тая стежечка
Ізвивається,
А у мене серденько
Розривається.

Залягло на дні його
Те важке чуття:
Тут навіки згублений
Змисл твого буття.

Все, що найдорожче,
Найулюблене,
Чим душа жива була,
Тут загублене!

Чим душа жива була,
Чим пишалася...
Оце тая стежечка
Щоб запалася!

XIV

Якби знав я чари, що спиняють хмари,
Що два серця можуть ізвести до пари,
Що ламають пута, де душа закута,
Що в поживу ними зміниться отрута!
То тебе би, мила, обдала їх сила,
Всі би в твоїм серці іскри погасила,
Всі думки й бажання за одним ударом,
Лиш одна любов би вибухла пожаром,
Обняла б достоту всю твою істоту,
Мислі б всі пожерла, всю твою турботу,—
Тільки мій там образ і ясніє, й гріє...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Якби був я лицар і мав панцир добрий,
І над всіх був сильний, і над всіх хоробрий,—
Я би з перемоги вороги під ноги,
Що мені до тебе не дають дороги!
Я б добувсь до тебе через мури й стіни,
Я побив би смоки, розметав руїни,
Я б здобув всі скарби, що їх криє море,
І до ніх би твоїх положив, о зоре!
Де б тебе не скрито, я б зламав верії...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Якби я не дурень, що лиш в думках кисне,
Що співа і плаче, як біль серце тисне,
Шо будуще бачить людське і народне,
А в сучаснім блудить, як дитя голодне,
Що із неба ловить зорі золотії,
Але до дівчини приступить не вміє,—
Ідеали бачить геть десь за горами,
А живеє щастя з рук пустив без тям
І тепер, запізно, плаче і дуріє—
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

хv

Що щастя? Се ж ілюзія,
Се привид, тінь, омана...
О ти, ілюзіє моя,
Зрадлива і кохана!

Кринице радощів, чуття
Ти чарочко хрустальна!
Оmano дум, мого життя
Ти помилко фатальна!

Я хтів зловить тебе, ось-ось,
Та враз опали крила:
З тобою жить не довелось,
Без тебе жить несила.

З тобою жить — важка лежить
Завада поміж нами;
Без тебе жить — весь вік тужить
І днями, і ночами.

Нехай ти тінь, що гине десь,
Мана, луда — одначе
Чому ж без тебе серце рвесь,
Душа болить і плаче?

Нехай ти тінь, мана, дім з карт
І мрія молодеча,
Без тебе жить — безглуздий жарт,
І світ весь — порожнеча.

Як той Шлеміль, що стратив тінь,
Ходжу я мов заклятий,
Весь світ не годен заповніть
Мені твоєї страти.

xvi

Як не бачу тебе,
Кожда хвиля — тяга безконечна;
Як побачу тебе,
Відновляється рана сердечна.

Як не бачу тебе,
То довкола і зимно, і темно;
Як побачу тебе,
Запече щось у серці страшенно.

Шоб побачить тебе,
Мов несуть мене ангельські руки;
Як побачу тебе,
Геть мов гонять пекельнії муки.

Ні без тебе нема,
Ні близ тебе спокою, мій світе!
І земля не прийма,
Ох, і небо навіки закрите.

xvii

Як почуєш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!
Се не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко;
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

xviii

Хоч ти не будеш цвіткою цвісти,
Левкою пахуче-золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плисти
У океан щоденщини й застою,
То все ж для мене ясна, чиста ти,
Не перестанеш бути мені святою,
Як цвіт, що стужі не зазнав, ні спеки,
Як ідеал все ясний — бо далекий.

Я понесу тебе в душі на дні,
Облиту чаром свіжості й любови,
Твою красу я переллю в пісні,
Огонь очей в дзвінкій хвилі мови,
Коралі уст у ритми голосні...

Мов золота мушка, в бурштиновій
Хрусталь залита, в нім віки тривас,
Цвістимеш ти,— покіль мій спів лунає.

ХІХ

Як віл в ярмі, отак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;
Немов повільним спалююсь огнем,
Та ярко бухнуть сили вже не маю.

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця пересохла;
Різкі, сухі мої зробились речі,—
Пора худого жнива надійшла.

Худеє жниво! Сіялось, мабуть,
Замало й ненайкращої пшениці.
А час не ждав! Холодні зливи йдуть,—
Важку ворожать осінь нам зірниці.

ХХ

Сипле, сипле, сипле сніг.
З неба сірої безодні
Міріадами летять
Ті метелики холодні.

Одностайні, мов жура,
Зимні, мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий огонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

ТРЕТІЙ ЖМУТОК

1896

I

Коли студінь потисне,
Не хвилює вода, не блищить:
Коли лампа розприсне,
То і світло її не мигтить.

Коли струна порветься,
То від неї музики не жди.
Чом же пісня та лється
Під вагою турбот і біди?

Чи те горе, як праса,
Щоб із серця пісень надушить?
Чи пісні ті, як дзвони,
Щоби горя завід заглушить?

II

Вона умерла! Слухай! «Бам! Бам-бам!»
Се в моім серці дзвін посмертний дзвонить.
Вона умерла! Мов тяжезний трам,
Мене цілого щось додолу клонить.
Щось горло душить. Чи моім очам
Хтось видер світло? Хто се люто гонить
Думки з душі, що в собі біль заперла?
Сам біль? Вона умерла! Вмерла! Вмерла!

Ось бач, ще рожі на лиці цвітуть
І на устах красніє ще малина...
Та цить! І подихом одним не тнуть
Її! Се твоїх бажань домовина.
«Бам-бам! Бам-бам!» Далеко, зично чуть
Сей дзвін... Припадь і плач, немов дитина!
Се ж твоїх мрії заслону смерть роздерла,
Розбила храм твоїй! Цить! Вона умерла!

І як се я ще досі не вдурів?
І як се я гляджу і не осліпну?
І як се досі все те я стерпів
І у петлю не кинувся коніпну!
Адже ж найкращий мій огонь згорів!
Адже ж тепер повік я не окріпну!
Повік каліка! Серце гадь пожерла,
Сточила думи всі! Вона умерла.

Лиш біль страшний, пекучий в серці там
Все заповнив, усю мою істоту.
Лиш біль і се страшенне «бам-бам-бам»,
А сліз нема, ні крові, ані поту.
І меркне світ довкола, і я сам
Лечу кудись в бездонну стужу й слоту.
Ридать! кричать! — та горло біль запер.
Вона умерла! — Ні, се я умер.

III

Байдужісінько мені тепер
До всіх ваших болів і турбот,
До всіх ваших боїв і гризот!
Всі ідеї ваші, весь народ,
Поступ, слава,— що мені тепер?
Я умер!

Хоч вались, про мене, весь сей світ,
Хоч брат брата тут мордує і ріж,—
Нічого мені тепер глядіть,
Нічого вже добивається більш!
В моїм серці вбитий острий ніж,
І навіки душу я запер,—
Я умер.

Хай побіда світла вас манить,
Хай надія додає вам крил,—
Та моя надія ось лежить:
Я — судно без мачтів і вітрил,
Я для радощів не маю сил,
І з життям умову я роздер,—
Я умер.

IV

В алеї нічкою літною
Я йшов без тям, наче тінь,
Горіли зорі надо мною
І неба темная глибінь,

Мов океан тиші, спокою,
Лилася в душу. Як же я
Ще вчора вас любив, о зорі,
Тебе, блакиті! Як моя
Душа в безмірному просторі
Купалася, на ті прозорі
Луги летіла, де цвітуть
Безсмертні квіти, де гудуть
Несказанно-солодкі співи!
А нині темні і тяжкі ви
Для мене, весь ваш чар погас.
Ненавиджу я нині вас!
Ненавиджу красу, і силу,
І світло, й пісню, і життя,
Ненавиджу любов, чуття,—
Одно люблю лиш — забуття,
Спокій, безпам'ятну могилу.

В алеї нічкою літною
Я йшов без тями, наче тінь.
Поперед мене, поза мною
Снували люди. «Дзінь-дзінь-дзінь!»
Дзвонив біцикл. Неслися шепти
Любовних пар, далекий спів...
Та в серці мойому засів
Біль лютий, на який не вспів
Ніхто ще видумать рецепти.
Я йшов, та знав, що я — могила,
Що нерв життя у мене вмер,

Що тут, внутрі, на дні тепер
Душа моя похоронила
Всі радощі і все страждання,
Весь спів, що вже не встане знов,
Своє найвищеє бажання,
Свою остатнюю любов.

V

Покоїк і кухня, два вікна в партері,
На вікнах з квітками вазонки,
В покою два ліжка, відхилені двері,
Над вікнами білі заслонки.

На стінах годинник, п'ять-шість фотграфій,
Простенька комода під муром,
Насеред покою стіл круглий накритий,
І лампа на нім з абажуром.

На кріслі при ньому сидить моє щастя,
Само, у тужливій задумі:
Когось дожидає, чийсь хід, мабуть, ловить
У вуличнім гаморі й шумі.

Когось дожидає... Та вже ж не для мене
В очах її світло те блима!
Я, сумерком вкритий, на вулиці стою,
У рай той закрався очима.

Ось тут моє щастя! Як близько! Як близько!
Та як же ж далеко навіки!
І крається серце, та висохли сльози,
Огнем лиш пашіють повіки.

Гаряче чоло я в долоні зціпівши,
Втікаю від тихої хати,
Мов ранений звір той тікає у нетри,
Щоб в своїй берлозі здихати.

VI

Розпука! Те, що я вважав
Святим і близьким ідеалу,—
Отой бездушний міль узяв
І там гризе собі помалу.

Те, що в душі лелівав я
Як скарб, як гордощі природи,
В руках у того муравля
Є іграшка, котру без шкоди

Зламати можна, поцувать
І в кут закинути по хвили.
А я гляджу на се — й ридать,
Ні допомгти не маю сили.

Гляджу, як квіточка моя
В руках нелюбих ув'ядає,
Як сіра, зимная змія
По моїм раю походжає.

Мене аж душить почуття,
Гірке, болюче і скажене...
Сто раз прокляте те життя,
Що так собі закило з мене!

VII

Не можу жить, не можу згинуть,
Нести не можу, ні покинуть
Проклятий сей життя тягар!
Ходжу самотній між юрбою
І сам погорджую собою...
Ох, коб остатній впав удар!

Не жаль мені життя, ні світа,
Не жаль, що марно кращі літа
У горю й праці протекли.
Пропало все! Та й що ж? Пропало!
А що ж передо мною стало?
Безодня, повна тьми і мгли.

Зневіривсь я в ті ярма й шлії,
Шо тягну, мов той віл на шиї,
Оце вже більш як двадцять літ —
Зовсім як хлопчик той, сарака,
Прутком по бистрій хвилі швяка,—
Чи з того є на хвилях слід?

Даремно биться, працювати,
І сподіваться, і бажати!
Пропала сила вся моя.
Лиш чорних мар гуляє згряя
І резигнація безкрая
Засіла в серці, як змія.

VIII

Я хтів життю кінець зробиць,
Марну́ лушпину геть розбиль,
Хотів зусиллям власних рук
Здобути вихід з страшних мук,
Хотів я вирватись з ярма
Твогого чару — та дарма!
Зусиллям всім наперекір
У мні трусливий, підлий звір
Бунтуєсь, плаче, мов дитя —
Сліпая прівичка життя,
Прив'язання до тих кутів,
Де я не жив, а животів,
До праці, що з'їдає дни,
А замість рож дає терни,
До того краю, що, мов смок,
Із серця ссе найкращий сок,
Аж висхне віра в нім жива,—
Тоді отрути долива.
Я чую се — не варто жить,
Життям не варто дорожить,
Тебе утративши навік,
Я чую се, єдиний лік —
Се кулька в лоб. Та що ж, хитка
Не піднімається рука.

Увесь свій жаль, увесь свій біль
Хтів я в одну звернути ціль,
В один набій страшний, як грім,

Зібрать свою всю силу в нім
І вилить голосно, мов дзвін,
Остатній спів, страшний проклін,
Такий проклін, щоб мерзла кров,
В ненависть зстилася любов,
Змінялась радість в темний сум,
І щоб краси не бачив ум,
І щоби уст цурався сміх,
І від повік би сон відбіг,
Тюрмою б весь зробився світ
І в лоні мами гиб би плід,—
І сей проклін, душе моя,
Хотів на тебе кинуть я
За насміх твій, за весь твій чар,
За той болючий, клятий дар—
З тернових колючок букет.
Та в серці мойому поет
Бунтуєсь, плаче, мов дитя,
Для нього ти краса життя,
Струя чуття, пісень пора —
Проклін у горлі завмира.

ІХ

Тричі мені являлася любов.
Одна несміла, як лілея біла,
З зітхання й мрій уткана, із обнов

Сріблястих, мов метелик, підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май,
На пурпуровій хмарі вранці сіла

І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна, як дитина,
Пахуча, як розцвілий свіжо гай.

Явилась друга — гордая княгиня,
Бліда, мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна, мов святиня.

Мене рукою зимною вона
Відсунула і шепнула таємно:
«Мені не жить, тож най умру одна!»

І мовчки щезла там, де вічно темно.
Явилась третя — жінщина чи звір?
Глядиш на неї — і очам приємно,

Впивається її красою зір.
Та разом страх бере, душа холодне
І сила розпливається в простір.

Спершу я думав, що бокує, тоне
Десь в тіні, що на мене й не зирне—
Та враз мов бухло полум'я червоне.

За саме серце вхопила мене,
Мов Сфінкс, у душу кігтями вп'ялась
І смокче кров, і геть спокій жене...

Минали дні, я думав: наситилась,
Ослабне, щезне... Та дарма! Дарма!
Вона мене й на хвилю не пустилась

Часом на груді моїй задріма,
Та кігтями не покида стискати;
То знов прокинешь, звільна підійма

Півсонні вії, мов боїться втрати,
І око в око зазира мені.
І дивні іскри починають грати

В її очах — такі яркі, страшні,
Жагою повні, що аж серце стине.
І разом щось таке в них там на дні

Ворухиться солодке, мелодійне,
Що забуваю рани, біль і страх,
В марі тій бачу рай, добро єдине.

І дармо дух мій, мов у сіті птах,
Тріпочеться! Я чую, ясно чую,
Як стелеться мені в безодню шлях,

І як я ним у пільму помандрую.

х

Надходить ніч. Боюсь я тої ночі!
Коли довкола світ увесь засне,
Я тільки сам замкнуть не можу очі:
Загиб спокій, і сон миша мене.

Я сам сиджу і риюсь в своїй рані,
І плачу й тужу, плачу і клену,
І мрії всі летять, біжать, мов п'яні,
До неї! Бачуть лиш її одну.

І бачиться, що з мріями отими
Й душа моя летить із тіла геть;
І щось, немов крилаті серафими,
Несе її — і чую я їх лет.

До мене ж безгранична тривога,
Бліда розпука підсідає вмиль,
І чорні думи, мов з Фортуни рога,
На мене лле, щоб світ мені затьмить.

І бачиться, що я в якійсь безодні,
Де холод, слизь і вітер, темно скрізь,
І виють звірі, люті та голодні,
І стогне бір, і гіллям б'ється ліс.

Ось на розпутті я стою пустому
І весь тремчу, гадюка серце ссе,
Не видно шляху, тільки голос грому
Якусь погрозу дикую несе.

І я безсильний, хорий, і утома,
Мов млинове каміння, тисне груди,—
Бездомний — я бажав би бути дома,
В теплі бажав би, в щастю відітхнуть.

Я, що так довго, гаряче кохаю
І за любов знайшов погорду й глум,
Бажаю хоч на хвилю бути в раю,
Обнять тебе, ціль моїх мрій і дум.

Обнять тебе, до серця пригорнути,
Із твоїх уст солодкий нектар пить,
В твоїх очах душею потонути,
В твоїх обіймах згинуть і ожить.

Та дощ січе, скрипить обмокле гілля,
Вихрї ревуть: «Дарма! Дарма! Дарма!»
І заревло скажене божевілля
У серці: «Ні! Чи ж виходу нема?»

«Ні! Мусить бути! Не хочу погибати,
Не знавши хоч на хвилечку її!
Хоч би прийшлося і чорту душу дати,
А сповняться бажання всі мої!»

І чую, як при тих словах із мене
Обпало щось, мов листя, мов краса,
А щось влилося темне і студене,—
Се віра в чорта, віра в чудеса.

ХІ

Чорте, демоне розлуки,
Несповнимих диких мрій,
Недрімаючої муки
І несправджених надій!

Слухай голосу розпуки!
Буду раб, невольник твій,
Весь тобі віддамся в руки,
Лиш те серце заспокій!

Враз з тобою на страждання
Я готов навик піти,—
Лиш одно мені бажання
Заспокій тепера ти.

За один її цілунок
Най горю сто тисяч літ!
За любов її і ласку
Дам я небо, рай, весь світ.

XII

І він явивсь мені. Не як мара рогата,
З копитами й хвостом, як виснила багата
Уява давніх літ,
А як приємний пан в плащі і пелерині,
Що десь його я чув учора або нині —
Чи жид, чи єзуїт.

Спинивсь. Лиця його у пітьмі не видати.
Зареготавсь, та й ну мене в плече плескати.
«Ха-ха! Ха-ха! Ха-ха!
Ось повість! Куріоз! Ось диво природниче!
Пан раціоналіст, безбожник — чорта кличе!
Ще й душу напиха!

«Мій панцю, адже ж ви не віруєте в бога!
Я ще недавно чув край вашого порога —
Підслухую не раз,—

Як голосили ви так просто конфіскабль:
«Ne croynt pas au Dieu je ne croye pas au diable!»¹
Що ж сталось нині з вас?

«Невже ж я — а, pardon², що зараз не
представивсь!—

Та думаю, що ви, хто я є, догадались,—
Невже ж я ближчий вам
Чи можливіший вам здаюсь від пана бога?
Чи лекша вам здалась до сатани дорога,
Аніж на небо там?

«Спасибі вам за се довір'я! Розумію!
У вас бажання є, ви стратили надію,
Сказали: як біда,
То хоч до жида йди чи пак до чорта; що там,
Що стільки літ його мішали ви з болотом,
Кричали: «Чорт — луда!»

«Ось бачите, куди веде неосторожність!
Ускочили в таке, що хоч вдаряйсь в побожність
Або до чорта в путь!
Та ще й з душею! Ах! Даруйте за нечемність!
Сміяться мушу знов. Пекельна се приємність
Від вас про душу чуть.

¹ Не вірячи в бога, я не вірю в чорта (франц.).

² Вибачте (франц.).

«Сто тисяч літ горить го́тові? Ха, ха! Друже!
Се спорий шмат часу! А ще недавно дуже
Чи не казали ви:

«Душа — то нервів рух?» Значіть, загинуть
нерви,
То і душі капут! То як же се тепер ви
Згубили з голови?

«І що ж, скажіть мені, о́ферта ваша варта?
Се ж гараздовій грі фі́ктивна, кепська карта.
Чи чесно се, скажіть?

Вам хочесь те і те... конкретно, а мені ви
Даєте пшик. Се стид! Не думав, що такі ви,
І з чортом так не слід!

«А втім, голубчику, о́ферта ваша пізна!
Та ваша душенька — се коршма та заїзна,—
Давно́ в ній наш нічліг.

Чи я дурний у вас добро те купувати,
Що й без куповання швиденько буду мати,
Без клопотів усіх!

«І знайте ще одно. Ота, що так за нею
Ви побиваєтесь і мучитесь душею,
Є наша теж якраз.
Спішітьсѧ ж, паночку, до пекла, як до балю!
Там власноручно сам віддам вам вашу кралю.
Au revoir ¹ у нас!»

¹ До побачення (франц.).

Ще раз зареготавсь і по плечі легенько
Мене він поклепав та й геть пішов швиденько,
Мов пильне діло мав.
А я стояв, мов стовп, лице моє горіло,
Стид душу жер; замість добуть, на що кортіло,
Я ще від чорта облизня спіймав!

XIII

Матінко моя ріднесенька!
В нещасний час, у годину лиху
Ти породила мене на світ!

Чи в тяжкім грісі ти почала мене,
Чи прокляв мене в твоїм лоні хто,
Чи лиш доля отак надо мною смієсь?

Не дала ти мені чарівної краси,
Не дала мені сили, щоб стіни валить,
Не дала мені роду почесного.

Ти пустила мене сиротою у світ,
Та дала ще мені три недолі в наділ,
Три недолі важкі, невідступніі.

Що одна недоля — то серце м'яке,
То співацькеє серце вразливеє,
На красу, на добро податливе.

А що друга недоля — то хлопський рід,
То погорджений рід, замуrowаний світ,
То затроєний хліб, безславний гріб.

А що третя недоля — то горда душа,
Що нікого не впусти́ть до сво́го нутра,
Мов запертий огонь сама в собі згора.

Матінко моя ріднесенька!
Не тужи ти за мною, не плач в самоті,
Не клени, як почувеш, що я зробив!

Не сумуй, що прийдеться самій доживать,
Що прийдеться самій у гріб лягать,
Що не буде кому очей затулить!

Не клени своє бідне, безсиле дитя!
Доки міг, то я тяг сю тачку життя,
Та тепер я зламався і збився з пуття!

Я не можу, не можу спинити того,
Що, мов чорная хмара, на мене йде,
Що, мов буря, здалека шумить-гуде!

Я не хочу на світі завадою быть,
Я не хочу вдурить і живцем озвірить —
Радше темную ніч, аніж світло зустрить!

xiv

Пісне, моя ти підстрелена пташко,
Мушиш замовкнуть і ти.
Годі ридати і плакати тяжко,
Час нам зо сцени зійти.

Годі вглибляться у рану затрутую,
Годі благать о любов.
З кожною стрóфою, з кожною нutoю
Капає з серденька кров.

З кожною стрóфою, з кожною нutoю
Слабшає відгомін твій...
Пісне, напоєна горем-отрутою,
Час тобі вже на спокій.

XV

І ти прощай! Твого ім'я
Не вимовлю ніколи я,
В лице твоє не гляну!
Бодай не знала ти повік,
Куди се я від тебе втік,
Чим гою серця рану.
Мене забудь швиденько ти,
Своїх діток люби, пести,
Будь вірна своєму мужу!
І не читай моїх пісень,
І не воруш ні вніч ні вдень
Сю тінь мою недужу.

А як де хтось мене згада,
Най тінь найменша не сіда
На вид твій, квітко зв'яла!
І не блідній, і не дужи,
А спокійнісенько скажи:
«Ні, я його не знала!»

XVI

Даремно, пісне! Щез твій чар—
Втишати серця біль!
Не вирне сонце вже з-за хмар!
Пропала ярь! Пропала ярь!
На душу впала цвіль.

Даремно, пісне! Тихо будь!
Не сип ще мук до мук!
Без тебе туга тисне грудь,—
Та ти в ту ж путь, та ти в ту ж путь
Несеш жалібний згук.

Даремний спів! В акордах слів
Не виллю своїх скрут.
Як мовчки я терпів, болів,
Так мовчки вп'яду без жалів
В Нірвани темний кут.

XVII

Поклін тобі, Буддо!
В темряві життя
Ти ясність, ти чудо,
Ти мир забуття!

Спокійний, величний,
Ти все поборов:
І блиск царювання,
І гнів, і любов.

З царя жебраком ти,
Душею моцар,
Півсвіта осяяв
Твого духа чар.

Ти царство покинув,
Щоб духом ожить;
Зірвав усі пута,
Щоб нас слобонить.

І довгії літа
Промучився ти,
Щоб корінь страждання
Людського знайти.

Знайшов ти той корінь
У серці на дні,
Де пристрасті грають,
Надії марні.

Де гнів палахкоче,
Любов процвіта,
Луди павутинням
Наш дух опліта.

І мулить, і мулить,
Прогонює мир,
І тягне в Сансару,
В життя дикий вир.

Та з пристрастів пекла
Ти вивів людей,
Не тьмив їх туманом
Загробних ідей.

Безсмертне лиш тіло,
Бо жаден атом
Його не пропаде
На віки віком.

Та те, що в вас плаче,
Горить і терпить,
Що творить, що знає,
Що рветься й летить,—

Те згасне, мов огник,
Мов хвиля пройде,
В безодні Нірвани
Спокій віднайде.

Поклін тобі, світлий,
Від бідних, блудних,
Що в пристрастів путах
Ще б'ються міцних!

Поклін і від мене,
Що скочу як стій
Із тиску Сансари
В Нірвани спокій!

XVIII

Душа безсмертна! Жить віковічно їй!
Жорстока думка, дика фантазія
Лойоли гідна й Торквемади!
Серце холоне і тьмиться розум.

Носити вічно в серці лице твоє,
І знать, що з другим зв'язана вічно ти,
І бачить з ним тебе й томитись —
Ох, навіть рай мені пеклом стане!

Творця хвалити? За що хвалить його?
Що в моїм серці сей розпалив огонь
І в насміх призначив розлуку?
Рай показав і затріснув браму!

Та пану богу я не хочú блюзнить,
Бо пощо вірних щирі чуття дразнить?
Мов актор той, мечем махати
На паперовії страхопуди?

Я не романтик. Міфологічний дим
Давно розвіявсь із голови мені;
Мене не тішать, ані страшать
Привиди давньої віри мглисті.

Бо що ж є Дух той? Сам чоловік його
Создав з нічого, в кожній порі й землі
Дає йому свою подобу,
Сам собі пана й тирана творить.

Одно лиш вічне без початку й кінця,
Живе і сильне — се є матерія:
Один атом її тривкіший,
Ніж всі боги, всі Астарти й Ягве.

Безмірне море, що заповнив простір,
А в тому морі вир повстає сям-там —
Се планетарная система,—
Вир той бурчить, і клекоче, й б'ється.

В тім вирі хвилі — сонце, планети є,
В них міліарди бомблів дрібних кишать,
А в кождім бомблі щось там мріє,
Міниться, піниться, поки не присне.

Се наші мрії, се наша свідомість,
Дрібненький бомблик в вирі матерії.
Та бомблі згинуть, вир утихне,
Щоб закрутиться знов десь-інде.

Безцільно, вічно круговорот оцей
Іде і йтиме; сонця, планет ряди
І інфузорії дрібненькі,
Всьому однакова тут дорога.

Лише маленькі бомблики людськії,
Що в них частинка виру відбилася,
Міркують, мучаться, бажають
Вічності море вмістити в собі.

І уявляють вічність на образ свій,
Дають свій вигляд, власну подобу їй,
А там лякаються, мов діти,
Мар, що породила їх уява.

Я не дитина, я не лякаюсь мар,
Неначе в'язень з дому тортур і кар,
Душа моя на волю рветься
В мами матерії лоні вснути.

Бажає бомблик приснути радісно,
Згасить болючу іскорку — свідомість,
З людства свого ні пилінки
В вічність не хоче нести з собою.

ХІХ

«Самовбійство — се трусість,
Се втека з борні,
Ошуканська кріда»,—
Так скажуть мені.

Ах, панове! Про трусість
Мовчіть ви мені!
Чи ви нюхали порох
В життєвій війні?
Чи ви лоб свій розбили
О дійсності мур?
Чи вам звісно, як смачно
На гаках тортур?

«Самовбійство — се прогріх,
Безправ'я і злість»...
Най вам слово Христове
На се відповідь.

Як Христос по землі ще
Навчати ходив,
То зустрів чоловіка,
Що в шабас робив.

«Як же можна! Се прогріх!»—
Обурився хтось,
Та робітнику строго
Промовив Христос:

«Коли знаєш, що чиниш,—
Блаженний еси;
А не знаєш, що чиниш,—
Проклятий еси.

Коли знаєш, що чиниш,—
Закон твій — ти сам;
А не знаєш, що чиниш,—
Закон є твій пан»¹.

¹ Слів тих даремно шукати в євангелії, та вони заховалися в одному старім грецькім рукописі. «Коли знаєш, що чиниш,— блаженний еси, а коли не знаєш, що чиниш,— проклятий еси, яко преступник закона». Високі, несумнівно автентичні Христові слова!

Для знаючих знання їх —
Найвищий закон;
Незнаюці в законі
Най гнуться карком.

Чи я знаю, чи чіню,
Се знаю лиш я —
І такий, що мене зна
Ще ліпше, ніж я.

xx

Оцей маленький інструмент,
Холодний та блискучий...
Один кивок... один момент...
І крові ключ кипучий...
Легенький крик... безсильний шепт,
А там — поклін покірний,—
Оце весь лік, оце рецепт
На весь мій біль безмірний.

В оцей маленький інструмент
Кладу маленьку кулю
І замість любки на момент
Його до серця тулю.
Один кивок... легенький гук,
Неначе свічка здута,
І він з моїх упаде рук,
І з мене спа́дуть пута.

Один момент — хіба ж се гріх?
І пощо так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
То й пощо заваджати?
Ядро завмерло — геть марнó,
Порожнюю лущину!
Один кивок! За мить одну
Навіки я спочину.

ІЗ РІЗНИХ КНИГ

МОЙОМУ ЧИТАЧЕВІ

Мій друже, що в нічну годину тиху
Оці рядки очима пробігаєш,
І в них народному заради лиху
Чи власним болям полекші шукаєш,—

Коли тобі хоч при одному слові
Живіше в грудях серце затріпоче,
В душі озветься щось, немов луна в діброві,
В очах огонь сльозу згасить захоче,—

Благословлю тебе, щоб аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й щиру душу
І щоб ти не зазнав сирітства духового,
В якому я свій вік корótать мушу.

17/X 1905

ПОКЛОНИ

I

ПОЕТ МОВИТЬ:

Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти,
Літа на душу накладають пута.
Вже не мені в нові світи летіти!
Війну з життям програв я, любі діти!
Cosa perduta!¹

З яким же запалом я йшов до бою!
Як рвалася вперед душа вітхнута!
Горіло серце чистою любовою!..
І що ж здобув? Лишив що за собою?
Cosa perduta!

Не дав мороз моїм листкам розвисься,
Квітки мої побила буря люта!
Не довелось геройським боєм биться,
Ламаться звільна мусив, ржою вкритись —
Cosa perduta!

З дрібних шпигань мої повстали рани,
Частками жерла моє серце скрута...
Я й сам не знав, де ті мої тирані?
З дрібних огнів сплелись мої кайдани!
Cosa perduta!

¹ Пропаша справа (лат.)

Україно, моя сердечна нене!
Не лай мене, стражденна, незабута,
Що не дало моє життя злиденне
Того, що ждати ти могла від мене!
Cosa perduta!

II

УКРАЇНА МОВИТЬ:

Мій синку, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!
На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався,—
Чого ж ти іншого чекав?

Сам знав, що гола я і вбога,
І до могого ти порога
Прийшов, захтів служити мені.
Ну, в мене слугам плати скупю,
А нарікають на мене гупо...
Просила я тебе чи ні?

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
«Не любить Русі він ні раз!»
Наплюй! Я, синку, ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.

Що проживеш весь вік убого?
Значить, не вкрав ніщо ні в кого,
А чесно працював на хліб.
Та й те подумай ще, будь ласка:
Твого «я» найкраща частка
З тобою враз не ляже в гріб.

III

РЕФЛЕКСІЯ

Важке ярмо твоє, мій рідний краю,
Не легкий твій тягар!
Мов під хрестом, оце під ним я упадаю
З батьківської руки твоєї допиваю
Затроєний пугар.

Благословлю тебе! Чи ждуть тобі ще треба
Поваги й блиску від будущини,
Чи ні,— одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твої найкращії сини.

Щоб сіячів твоїх їх власне покоління
На глум не брало і на сміх.
Щоб монументом їх не було те каміння,
Яким в відплату за плодючеє насіння
Ще при життю обкидувано їх.

IV

СІДОГЛАВОМУ

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,—
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво,—
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.

Ти, брате, любиш Русь
За те, що гарно вбрана,—
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.

Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій — то труд важкий,
Гарячка невдержима.

Ти любиш в ній князів,
Гетьмання, панування,—
Мене ж болить її
Відвічне страждання.

Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь, і шана,
У мене ж тая Русь —
Кровава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови,—
Я ж не люблю її
З надмірної любови.

V

ЯКБИ...

Якби само велике страждання
Могло тебе, Україно, відкупити,—
Було б твоє велике панування,
Нікому б ти не мусила вступити.

Якби могучість, щастя і свобода
Відмірялись по мірі крові й сліз,
Пролитих з серця і з очей народа,—
То хто б з тобою супірництво зніс?

О горе, мамо! Воля, слава, сила
Відмірюються мірою борби!
Лиш в кого праця потом скрань зросила,
Наверх той виб'єсь з темної юрби.

Та праці тої, мамо, в нас так мало!
Лежить облогом лан широкий твій,
А кільки нас всю силу спрацювало,
Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій!

VI

ДЕКАДЕНТ

(В. Щуратові)

Я декадент? Се новина для мене!
Ти взяв один з мого життя момент,
І слово темне підшукав та вчене,
І Русі возвістив: «Ось декадент!»

Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга —
Се лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Я не люблю безпрéдметно тужити,
Ні шуму в власних слухати вухáх;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх.

Хоч часто я гірке й квасне ковтаю,
Не раз і прів, і мерз я, і охрип,
Та ще ж оскомини хронічної не маю,
Катар кишок до мене не прилип.

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не епілог.

Я з п'ющими за пліт не виливаю,
З їдцями їм, для бійки маю бук,
На празнику життя не позіваю,
Та в бідності не опускаю рук.

Не паразит я, що дуріє з жиру,
Що в будні тільки й дума про процент,
А для пісень на «шрррум» настроїть ліру.
Який же я у біса декадент?

SEMPER TIRO

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої ввіссало,
Всі сили забира і ще говорить: «Мало!»

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: «Ні, буду твоїм паном».

Не вір сим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать «я» твоє, зробить з тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить.
Не вір мелодії, що з струн її дзвенить:
«Ти будеш майстром, будеш паном тонів,
І серць володарем, і владником мільйонів».

О, не дури себе ти, молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,

Служи богині непокитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахуще миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно —
poëta semper tiro ¹.

¹ Поет все учень (tiro — новобранець, новак у справі)
(лат.).

НА СТАРІ ТЕМИ

I

Не лѣпо ли ны бяшеть, братіе?..

Чи не добре б нам, брати, зачати
Скорбне слово у скорботну пору,
Як мужам до мужеського збору,
Не як дітям у дзвінки бряжчати?

Вирядім ми слово до походу
Не в степи куманські безконечні,
А в таємні глибини сердечні,
Де кують будучину народу.

Потопчімо там полки погані,
Що летять на душу, як тривога,
Смагу сиплють з огняного рога,
І кинджал ще обертають в рані.

Вирвім з коренем ту коромолу,
Що з малого гріх великий робить,
Що нечайно брата братом гнобить,
Щоб засісти з ворогом до столу.

Чи ще мало в путах ми стогнали?
Мало ще самі себе ми жерли?
Чи ще мало нас у ликах гнали?
Чи ще мало одинцем ми мерли?

II

Блаженъ мужъ, иже не идетъ
на совѣтъ нечестивыхъ.

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплії сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива, як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть, як дуб, посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не протягає руку,
Волисть злаватися, ніж поклонитися злomu.

Блаженний муж, кого за теє лають,
Кленуть, і гонять, і поб'ють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить.

IV

А галици свою речь говоряхуть.

Ти знов літаєш надо мною, галко,
І кричеш горя пісню монотонну;
Глядиш у серця глибину бездонну
І бачиш гніль, гидоту беззаконну,—
Не страх тобі нічого і не жалко.

У тебе очі ясні на падлину;
Підлоту, самолюбство і брудоту
Ти здалека добачуєш достоту;
Твоя душа, мабуть, рідня болоту,
Що в собі бачить ціль всьогó й причину.

О, знаю, заклюєш мою ти душу!
На тім степу беззахиснім, безводнім,
У тім хижацькім стовпищу голоднім,
Знесилений в змаганню тім безпліднім,
Твоєю жертвою я впасти мушу.

Моє ти фатум, невідступна зморо,
На мозок мій нещасний кандидатко,
Не крич так зично, не лети так падко!
Не бійсь, підé твоя побіда гладко!
Я не втечу! Впаду вже скоро, скоро!

V

Се у Римѣ кричать подъ саблями
половецькими.

Крик серед півночі в якімсь глухім околі.
Чи вмер хто й свояки ридають по вмерлому?

Чи хто поранений конає в чистім полі?
Чи плачуть сироти, ограблені і голі,
Без батька-матері, без хліба і без дому?

Невідомий співак походу степового...
Замість струн нап'яв тетиви спижеві,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу, знай, накликає нового
«За землю руськую, за рани Ігореві».

Давно забута рать в забутій спить могилі,
І Ігор спить, і з ним все плем'я соколине;
Лиш крик поета ще лунає в давній силі,
Байдужість сірая куняє на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине, рине.

VI

Жены руськія вьсплакаша ся.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі —
Чи в половеччині, чи то в князівській удальщині,
Чи то в козаччині, ляччині, ханщині, панщині,
Руськії сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки зв'ялили страждання!
А як же мало таких, що міцніли, складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи
Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могил тих
розритих,
Жалощів скільки неситих, сліз вийшло пролитих
На одну пісню такую?

VIII

АНТОШКОВІ П. (АЗЪ ПОКОЙ)¹

Аще и языки аггельскими
глаголю, любве же не имаю,
кая ми есть польза?

Діалект чи самостійна мова?
Найпустіше в світі се питання.
Міліонам треба сього слова,
І гріхом усяке тут хитання.

Міліонам треба світла, волі,
Треба вміти, як їх добивається,
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі,—
Нам в Параски ласки дождяться?

Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити вступиш,
То чи ждеш, аж срібну ложку купиш,
Чи береш букову, що він має?

¹ Дивись його статтю «Галичанині», 1902, ч. 222, п. 3.
«Тщетная работа сепаратистовъ».

Х

На р'їкахъ вавилонскихъ,
тамо с'бдохомъ и плакахомъ.

На ріці вавілонській — і я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів.

І ругався мені вавілонців собор:
«Заспівай нам що-будь! Про Сіон! Про Табор!»

«Про Сіон? Про Табор? Їм вже честі нема.
На Таборі — пустель! На Сіоні — тюрма!

Лиш одну хіба пісню я вмію стару:
«Я рабом уродивсь та рабом і умру!»

Я на світ народився під свист батогів
Із невольника батька, в землі ворогів.

Я хилиться привик від дитинячих літ
І всміхаться до тих, що катують мій рід.

Мій учитель був пес, що на лапки стає
І що лиже ту руку, яка його б'є.

І хоч зріс я, мов кедр, що вінчає Ліван,
То душа в мні похила, повзка, мов бур'ян.

І хоч часом мов грім гримне слово моє,
То се бляшаний грім, що нікого не вб'є.

І хоч вирветься з уст крик: «Най гине тиран»,
То не крик се душі, тільки брязкіт кайдан.

І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб!

Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх.

Хоч я вольним зовусь, а, як раб, спину гну
І свобідно в лице нікому не зирну.

Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вольне слово в душі, наче свічку, гашу.

Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чую, немов я на панськім роблю.

І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов чуже для когось, мушу я сторожить.

З ким в життю не зійдусь, все підляжу йому;
Так чи сяк вибирать — все найтяжче візьму!

І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на ґрунт,—

Ах, то й се не той гнів, що шаблюку стиска,
Се лиш злоба низька́ і сердитість рабська́.

Вавілонські жінки, відвернувшись, ідїть
І на мене здивовано так не глядїть!

Щоб не впало прокляття моє на ваш плід,
Не прийшлось би раба привести вам на світ.

Вавілонські дівчата, минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серце вам не торкне!

Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба — полюбити раба!»

ТОВАРИШАМ ІЗ ТЮРМИ

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життєм:
З давніх брудів і думка розкута,—
Ожиємо, брати, ожием!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю огрітим життєм;
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещасть і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Попливем до країни святої,
Де братерство, і згода, й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів, ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Се ж остатня війна! Се до бою
Чоловіцтво зі звірством стає,
Се поборює воля неволю,
«Царство боже» на землю зійде.

Не моліться же більше до бога:
«Най явиться нам царство твоє!»
Бо молитва — слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.

Не від бога те царство нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний наш труд.

ГІМН

ЗАМІСТЬ ПРОЛОГА

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпionське ремесло
В гріб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився
І о власній силі йде.
І простується, міцніє,
І спішить туди, де дніє:
Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою,—
Міліони радо йдуть,
Бо се голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варстатах ремісницьких,

По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться,
Щезнуть сльози, сум, нещастя,
Сила родиться й завзяття
Не ридать, а добувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер —
Дух, наука, думка, воля
Не уступить пільмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина,
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвидняючийся день?

1880

ВЕСНЯНКИ

І

Дивувалась зима,
Чом се тають сніги,
Чом леді присли всі
На широкій ріці?

Дивувалась зима,
Чом так слабне вона,
Де той легіт бересь,
Що теплом пронима?

Дивувалась зима,
Як се скріпла земля
Наливаєсь теплом,
Оживає щодня?

Дивувалась зима,
Як посміли над сніг
Проклюнутись квітки
Запахуці, дрібні?

І дунула на них
Вітром з уст ледяних,
І пластом почала
Сніг метати на них.

Похилились квітки,
Посумніли, замклісь:
Шуря-буря пройшла —
Вони знов піднялись.

І найдужче над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема.

27 марта 1880

II

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішная дрозь пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить —
Гримить!

Гримить! Тайна дрозь пронимає народи,—
Мабуть, благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни,
Ті хмари — плідної будуччини тіни,
Що людськість, мов красна весна, обновиць...
Гримить!

15 мая 1881

III

Гріє сонечко,
Усміхається
Небо яснее,
Дзвонить пісеньку
Жайвороночок,
Затонувши десь
В бездні-глубіні
Кришталевого
Океану...

Встань,

Встань, орачу! Вже
Проголу́ї вітри,
Проскрипів мороз,
Вже пройшла зима!

Любо дихає
Воздух леготом:
Мов у дівчини,
Що з сну будиться,
В груді радісно
Б'єсь здорова
Молодая кров,
Так і грудь землі
Диха-двигаєсь
Силов дивною,
Оживущою.

Встань, орачу, встань!
Сій в щасливий час

Золоте зерно!
З трепетом любові
Мати щирая
Обійме його,
Кров'ю теплою,
Накормить його,
Обережливо
Виростить його.
Гей, брати! В когó
Серце чистеє,
Руки сильні,
Думка чесная,—
Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте
Всемогущого
Покликú весни!
Сійте в головах
Думи вольні,
В сёрцях жадобу
Братолюбія,
В грудях сміливість
До великого
Бою за добро,
Щастя й волю всіх!
Сійте! На пухку,
На живу ріллю
Впадуть сімена
Думки вашої!

28 марта 1880

IV

Вже сонечко знов по лугах
Почало весняну роботу:
І знов по широких полях
Полились ріки людського поту.

По тихій, по чистій ріці
Знов сріблястая риба гуляє;
По голій, тісній толоці
Знов худоба худа шкандибає.

Дзвенить птахів співами ліс
І зозуля кує коло кладки;
Дорогою тягнеться віз —
Секвестратор в село за податки.

1 мая 1881

V

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров.
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясаць громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювать, працювать, працювати,
В праці сконать!

1880

VI

Розвивайся, лозо, борзо,
Зелена діброво!
Оживає помертвіла
Природа наново.

Оживає, розриває
Пута зимовії,
Обновляєсь в свіжі сили
Й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
Українська ниво!
Підоймися, колосися,
Достигай щасливо!

І щоб всяке добре сім'я
Ти повік плекала,
І щоб світу добра служба
З твого плоду стала!

1880

VII

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни,—
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любови,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи!

Бо мпнуть — далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить,—
Той цілий чоловік.

Тож сли всю життя путь
Чоловіком цілим,
Не прийдеш тобі быть,—
Будь хоч хвилечку ним.

А в поганії дні,
Болот'янії дні,
Як надія пройде
І погасне чуттє,
Як з великих доріг
Любви, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,
Зсушить серце жура,
Сколють ноги терни,—
О, тоді май життя
Вдячно ти спом'яни!

О, тоді ясні сні
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!

5—10 юня 1882

VIII

Лице небесне прояснилось
І блиском розкоші займилось,
Надії рум'янцем паліє —
Мені в тюрмі аж серце мліє.

Нараз в безмірному просторі,
Мов парус на далекім морі,
Маленька хмарка виринає
І звільна, стиха надпливає.

Щось в ній мутиться і трепече,
Немов у серце молодече
Ввірветься думка сумовита,
Тривоги хмаркою вповита.

Та промінь сонця гнеть зцілус
З лица небес хмаринку тую,
Лиш на рісницях золотистих
Дві-три краплиночки зависли.

О небо, кришталеве море,
Що зацеміло в серці твоїм,
В тій хвилі? Чи землі дрібної
Велике, непроглядне горе?..

29 марта 1880

IX

Ще щєбече у садочку соловій
Пісню любую весноньці молодій,
Щє щєбече, як віддавна щєбетав,
Своїм співом весну красную вітав.

Та не так тепер в садочку, як було;
Вечір в маю, співом все село гуло,
По вулиці дівчатонька, наче рій,
На вишеньці висвистує соловії.

Не так нині, як бувало! Півсмерком
Не йдуть селом дівчатонька ходіркою,
Не виводять співаночок на весь двір
Соловієві на вишеньці всупір.

Ось з роботи перемучені спішать,
Руки й ноги мов відрубані болять,
Не до жартів їм, сердешним, та пісень,
Лиш спочити б, наробившись весь день!

Важко якось соловію щебетать,
Важко весну, хоч як красну, зустрічать,
Голосить природи радість на весь мир,
Наче людському нещастю на докір.

А ще жаль йому й супірниць, що їх спів
По селу враз з його свистом гомонів.
Що то жде їх?.. Шлюб з нелюбом, рій
дітий
Та в'їдливая свекруха й муж лихий.

25 апреля 1881

Х

Весно, ох, довго ж на тебе чекати!
Весно, голубко, чому ж ти не йдеш?
Чом замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
В гості ти шлеш?

Бач, уже май починаєш! О маю,
Чом же мерцем ти приходиш на світ?
Пусто і мертво по полю, по гаю,
Лиш олов'янії хмари вкривають
Весь небозвід.

Стогін іде по селищах убогих,
Діти гуртами на за́давку мруть,
Сіна нема й стебельця в оборогах,
Гине худібка, по долах розлогих
Води ревуть.

«Згинем,— люд шепче.— Таж горе не саме
Звикло ходіть. Або пошесть прийдé,
Або — не дай боже — Польща настане».
От як сей рік зустрічають селяне,
Весно, тебе.

6 мая 1883

XI

Рад би я, весно, в весельшії нуті
Радісним співом вітати тебе,
В твоїй красі ненаглядній втонути,
Злятись з тобою, забути себе.

Рад би я ястребом плавать в блакиті,
Травкою ніжною п'ятись з землі,
Хвилею бурхать о скали розбиті,
Мушкою гратись в вечірнім теплі,

Вмерти, з життя розплистися на волю,
В рідній землиці спочити від сліз,
Щоб не чуть в серці пекучого болю,
Людської муки не бачити скрізь!

3 мая 1881

XII

Ой, що в полі за димове?
Чи то вірли крильми б'ються?
Ні, то Доля грядки копле,
Красу садить, розум сіє,
Примовляє, приспівує:
«Сходи, красо, до схід сонця,
Ти, розуме, спозаранку!
Рости, красо, до пояса,
Ти, розуме, вище мене!
Іди, красо, поміж люди,
Ти, розуме, громадами!

Не дайсь, красо, тому взяти
Хто ти хоче світ зв'язати:
Не дайсь, красо, тому в руки,
Хто тя хоче в пута вкути!
А як вп'ядеш у неволю,
То розплинься слізоньками,
То засохни без розплоду!

«Ти, розуме, бистроуме,
Порви пута віковії,
Що скували думку людську!
Двигни з п'ятьми люд робучий,
Двигни з п'ятьми — та до мене!
Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду.
Поєднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі добувала!»

23 іюня 1880

XIII

Веснянії пісні,
Веснянії сні,
Чом так безутішні,
Безвідрадні ви?

Чи для вас немає
Зелені в лісах,
Чи для вас не сяє
Сонце в небесах?

Чи для вас весела
Квітка не цвіте,
Що лиш вбогі села,
Людський біль здрите?

Ох, живі діброви,
Ясний сонця світ,
Лиш життя, любови
В людських душах ніт!

Втішно птиця лине,
Гамір, співи, крик...
Тільки бідний гине
З голоду мужик.

Цвіти серед поля
Долом і горов,—
Тільки тьма й неволя
П'є народну кров.

Краще б то для моди
Заспівати, бач,
Про красу природи,
Ніж про людський плач.

Але не для моди
Се співаю я,
То й сумна виходить
Пісенька моя.

3 августа 1882

XIV

Думи, діти мої,
Думи, любі мої!
З усміхнутим лицем
В тій понурій тюрмі!

Наче запах весни,
Налітаєте ви,
Скорбне серце моє
Потішаєте ви!

Де жура душу тлить,
Живе серце болить,
Де в важкій боротьбі
Духа втома в'ялить,

Де хитається ще,
Сумнівається ще
Ум, де думка нова
Загоряється ще,—

Там ви, думи, летіть,
Слабосилих кріпіть,
В горя й сумніву змрік
Лийте радісний світ!

6 апр. 1880

XV. VIVERE MEMENTO! ¹

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїй груді!
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к житні будить?
Вчора тлів, мов Лазар, я
В горя домовині —
Що ж се за нова зоря
Мені блисла нині?
Дивний голос мя кудись
Кличе — тут-то, ген-то;
«Встань, прокинься, пробудись!
«Vivere memento!»

Вітре теплий, брате мій,
Чи твоя се мова?
Чи на гірці світлянній
Так шумить діброва?
Травко, чи се, може, ти
Втішно так шептала,

¹ Пам'ятай, що живеш! (лат.)

Що з-під криги мертвоти
Знов на світло встала?
Чи се, може, шемрїт твій,
Річко, срібна ленто,
Змив мій смуток і застій?
Vivere memento!

Всюди чую любий глас,
Клик життя могучий...
Весно, вірте, люблю вас,
Гори, ріки, тучі!
Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо огнем то!
Лиш боротись — значить жить...
Vivere memento!

Тернопіль, 14 окт. 1883

СКОРБНІ ПІСНІ

I

Не винен я тому, що сумно співаю,
Брати мої!
Що слово до слова нескладно складаю —
Простіть мені!

Не радість їх родить, не втіха їх плодить,
Не гра пуста,
А в хвилях недолі, задуми тяжкої
Самі уста

Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
Склада їх — сум;
Моя-бо й народна неволя — то мати
Тих скорбних дум.

9 мая 1880

III

До моря сліз, під тиском пересудів
Пролитих, і моя вплила краплина:
До храму людських змагань, праць і трудів
Чень і моя доложиться цеглина.

А як, мільйонів куплений сльозами,
День світла, щастя й волі засвітає,
То чень в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.

2 апр. 1880

VI

Вій, вітре, горою
Над сею тюрмою,
Заплач надо мною,
Як рідний, як брат!

Розвій ті надії
Злудні, хоч яркії,
Що серце, мов змії,
Гризуть і палять!

Зморозь кров кипучу!
Невсипну, пекучу
Втиши думок бучу,
Що в мізку бурлить,

Щоб дні нам за днями
Безслідно минали,
Мов шум понад скали
Безслідно шумить.

13 марта 1880

VIII

Відцуралися люди мене!
Сей та той надійде і мине!
Тільки боязно скоса зирне...
Чи бояться ті люди мене?

Я блукаю, мов звір серед гір,
Серед шуму вулиць містових,
В серці чую слова, мов докір:
«Ти проклятий один серед них!»

Самотою ходж́у я, мов блуд,
З горем в серці, нестерпно важким,
Всі знайомі минають, ідуть —
Поділитися горем ні з ким.

Якби в сльози кривавії знов
Міг я все своє горе розлити,
Я би виплакав всю свою кров,
Щоб нічого з людьми не ділити.

18 ноябр. 1880

ІХ

Мій раю зелений,
Мир-зіллям має́ний,
Стелися круг мене
В далекую даль!

Пречудний спокою,
Витай надо мною.
Святою рукою
Прогонюй мій жаль!

Як сонечко сяє!
Як вільно гуляє

По вільному краї
Мій погляд кругом!

Луги за ланами,
Село між садами
І мир між хатками,
Спокій над селом,

А люди щасливі,
Брати мов зичливі,
На прадідній ниві
Працюють поспів...

І пісня лунає
Від краю до краю;
Тут пана немає,
Немає й рабів!

О краю мій, світе!
Щоб раз тебе вздріти,
Я рад був терпіти
Весь вік у ярмі.

А днесь тя щоднини
З утіхов дитини
Видаю, єдиний,
У снах, у тюрмі.

14 марта 1880

SEMPER IDEM!¹

Против рожна перти,
Против хвиль плисті,
Сміло аж до смерти
Хрест важкий нести!

Правда против сили!
Боем против зла!
Між народ похилий
Вольності слова!

З світочем науки
Проти брехні й тьми —
Гей, робучі руки,
Світлії умі!

Ще те не вродилось
Гостреє залізо,
Щоб ним правду й волю
Самодур зарізав!

Ще той не вродився
Жар, щоб в нім згоріло
Вічне діло духа,
Не лиш утле тіло!

3 апр. 1880

¹ Завжди те саме. (лат.)

ЧОВЕН

Хвиля радісно плюскоче та лестіться до човна,
Мов дитя, цікава, шепче і розпитує вона:

«Хто ти, човне? Що ти, човне? Відки і куди
пливеш?»

І за чим туди шукаєш? Що пробув? Чого
ще ждеш?»

І повзе ліниво човен, і воркоче, і бурчить:
«Відки взявся я — не знаю: чим прийдеться
закінчить

Біг мій вічний — тож не знаю. Хвиля носить,
буря рве,
Скали гробять, надять-просять к собі береги
мене.

Хвилі! — то життя, то гріб мій, пестоці
і смерть моя

Понад власним гробом вічно ховзаюсь
тривожно я.

Поти лиш живу правдиво, поки гріб той підо
мнов:

Вітер гонить, хвиля ломить — і я вже на дно
пішов.

Що ж тут думать, що тужити, що питатися
про ціль?

Нині жити, завтра гнити,— нині страх,
а завтра біль.

Кажуть, що природа-мати нас держить, як їй
там тре,
А в кінці мене цілого знов для себе відбере.

Що ж тут думати? Тримає, то тримає, а візьмє,
То візьмє,— ні в сім, ні в тому не питатиме мене.
Непогідний, несвобідний день мій, вік мій:

жйй чй чйнь —
Все одно! Шукати цілі? Вік борись, плисти
не кйнь!»

Хвйля весело плюскоче та лестйться до човна́,
Нйжна, мов дйтина, шепче й пришіптує вона:
«Човне-брате, втйх шукати серед смертй, верх
могйл —

Се ж не горе! Глянй на море, кйлько тут несесь
вйтрил.

Не одйн втонув тут човен, та не кожнйй
же втонув,

Хоч бй й дев'ять не вернуло, то десятйй
повернув

Й дйшов же до пристанй. Та нйде той не дййдє,
Хто не має цілі. Човне, як плйвеш, то знай же
де!

Таж не все бурхає море, тихеє бува частіш.

Таж і в бурю не всі човни гинуть — тим ся
ти потіш!

А хто знає, може, в бурю іменно спасешся ти?

Може, іменно тобі ся вдасть до цілі доплисти!»

Стрий, 13 іюня 1880

КАМЕНЯРІ

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна, та пуста і дика площаина,
І я, прикований ланцем залізним, стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любові жар,
І руки в кожного ланці, мов гадь, обвили,
І плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам згори, як грім, гримить:
«Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбить».

І всі ми, як один, підняли вгору руки,
І тисяч молотів о камінь загуло,
І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали: ми з силою розпуки
Раз по раз гримали о кам'яне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз у раз,—

І п'ядь за п'ядею ми місця здобували:
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яті в людей за сей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по сій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та вирівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Та слави людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не богатирі.
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали;
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Який ми кинули для праці, поту й пут,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги, гнівнії та сердиті,
І нас, і намір наш, і діло те кленуть.

Ми знали се, і в нас не раз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав,—

Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
А молота ніхто із рук не випускав.

Отак ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті!
Ми ломимо скалу, рівняєм правді п'юти,
І щастя всіх прийде по наших аж кістках.

З ЦИКЛУ «УКРАЇНА»

МОЯ ЛЮБОВ

Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любові, щирості, спокою.

Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що квилить лихо те
В її кождіській пісні стиха.

Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відректись власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я божую її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перечить ся любов
Тій другій і святій любови
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окупи?

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Україно!

23 юня 1880

ПРИТЧІ

І

ПРИТЧА ПРО ЖИТТЯ

Було се в Індії.

Степом безлюдним
Йшов чоловік. І враз напав на нього
Голодний лев. Побачивши звірюку
Ще здалека, почувши рик її,
Почав тікати чоловік щодуху.
Тікаючи, наскочив він нараз
На глибоченну балку. Не було
Часу вертати, не було де скритися,
А звір вже близько. Бачить чоловік,
Що зо стіни безодні, зо стрімкого
Скального обриву, худа берізка
В щілині виросла й вершок зелений
Понад безодню к сонцю піднімає.
Не довго думаючи, він чепився
За ту берізку; держачись руками
За пень її, повис над гирлом темним,
Аж поки, бовтаючи там ногами,
На щось твердого крихту не оперся.
Тоді аж відітхнув і дроз смертельна
Потроха втихла. І почав тоді
Сірома озиратися довкола,
Де він і що з ним?

Перший зирк його

Впав на коріння деревця, що в ньому
Була його єдина опора.
Що за притичина. Глядить: дві миші,
Одна білява, друга чорна, пильно,
Запопадно, і ненастанно, й прудко
Гризуть коріння того деревця,
Лапками землю порпають, працюють,
Немов наняті, щоб його підпору
Підгризти, підкопати, повалити.
І похололо в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбїг над пропасть, і його побачив,
І лютим ревом відгомін збудив.
Не міг його дістати, але люто
Глядїв згори, скакав і землю гриз,
Ждучи, аж він угору знов підлізе.

І глянув вниз у пропасть чоловік.
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка в'ється і широко
Пащеку рознімає, жде лише,
Щоб він упав для неї на поталу.
Померкло в голові у чоловіка,
За серце стисло, і холодним потом
Все тіло облилось.

Та враз почув,
Що те, о що опер він ноги, якось
Ворушиться. Зирнув, аж пробі! Се
Гадюка, звита в клубок, що в щілині

Дрімала. Рад був скрикнути чоловік,
Та голос в горлі задушив переляк.
Рад був молитись, та тривога вбила
Побожну думку. Наче труп холодний
Він висів, певний, що в найближчій хвили
Коріння миші підгризуть, гадюка
У ногу вкусить, сил його не стане,
І вниз він упаде, змії в пащеку.

А втім — о диво! На гілках берізки
Побачив той нещасний чоловік
Гніздо чмелів. У щільнику малому
Було там трохи меду, а чмелі
Всі полетіли в поле за пожитком,
І закортіло чоловіка того
Покушати меду. Він всіх сил добув,
Піднявся трохи вгору, і устами
Досяг щільник, і ссать його почав.
І враз немов рукою відняло
Йому від серця. Солодощі меду
Заставили його про все забути:
Про льва, що вив йому над головою,
Про миші, що його підпору гризли,
І про дракона, що внизу грозив,
І про гадюку, що у стіп сичала.
Про все, про все забув той чоловік,
Найшовши в тих краплинах медових
Несказанну, високу розкіш раю.

Готама Будда, Азії світило,
Очима духа бачив сю пригоду
І своїм вірним так про неї мовив:
«Сей чоловік, брати,— то кождий з нас.
Життя важке, природа нам ворожа
І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас оточують,
Як того мужа, що там в балці висів.
Голодний лев над нами — то є смерть;
Дракон внизу — то вічне забуття,
Що кожного нагрожуєсь пожерти,
А миші, чорна й біла,— день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають,
А та гадюка під ногами, браття,—
То наше власне тіло, непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кожній хвили
Назавсіди відмовить може служби.
А та берізка, за яку вчепившись,
Міркуємо спастися від заглади,—
Се людська пам'ять — щира, та коротка.
Нема нам виходу із того горя,
Нема рятунку. Та одно лиш нам
Лишилось те, чого ніяка сила,
Ніяка нам пригода взяти не може:
Се чиста розкіш братньої любові,
Се той чудовий мід, якого крапля
Розширює життя людськеє в безмір,
Підносить душу понад всю тривогу,
Над всю турботу із-за діл минутих —

В простори, повні світла і свободи.
Хапайте сквапно краплі ті, брати!
Бо лиш в тому, що серце ваше чує,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любові і бажання,
В братерстві, у надії, у змаганню
До вищих, чистих цілей є ваш рай».

II

ПРИТЧА ПРО ВІРУ

На Цейлоні святому
Є кипарис високий,
Розкішний, тисячлітній,
У світі одинокий.

Журчить з його коріння
Малесенький поточок;
Ніхто не тямить, щоб він
Зронив один листочок.

Як перший лист ізронить,
То твердо вірять люде:
Хто з'їсть отой листочок,
Той вічно жити буде.

І довгі вже століття
Побожні буддисти
Стоять під кипарисом,
Читають акафісти.

Звернувши очі вгору,
Перебирають чотки
І ждуть, аж з кипариса
Впаде той лист солодкий.

І ждуть собі безсмертя,
І мруть один за одним,—
Нові приходять з серцем
Прагнуцим і голодним.

І ждуть того листочка —
Ніяк не відірветься!
І ждуть, і мруть в тій вірі,
Що хтось його дождеться.

III

ПРИТЧА ПРО ЛЮБОВ

До Йосифа в Єгипті так
Сказав облесливий дворак:

«Ах, пане, страх тебе люблю
За добрість, за красу твою!»

Та Йосиф знав ціну тих слів
І дворакові відповів:

«Минувше ти збудив сумне...
Мій друже, не люби мене!

Отець любив мене й жалів —
За се братів на мене гнів.

За се в рові я смерті ждав,
За се невольником я став.

Потім Пентефрія жона —
Любила страх мене вона,

Та за любов її дарму
Попав я на сім літ в тюрму.

Тож нині... щиро признаюсь,
Любви твоєї страх боюсь!»

IV

ПРИТЧА ПРО КРАСУ

Арістотель-мудрець Олександра навчав
І такий у альбом йому вірш написав:

«Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса,
Небезпечне оружжя — жіноча краса.

Тільки мудрість, наука і старші літа
Подають проти неї міцного щита».

Арістотель-мудрець по садочку гуля,—
Бач, Аглая іде і очима стріля!

Та Аглая, котрої надземна краса
Звеселяє людей і самі небеса;

Та їдких її слів і шпаркого ума
Всі боялися, навіть цариця сама.

Арістотель дівчині гаразд придививсь,
Як повз нього ішла, низько їй поклонивсь.

І промовив: «Аглає, благаю, молю!
Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю.

На часок-волосок вволи волю мою,—
Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю!»

Усміхнулась Аглая. «Се ж почесть мені,
Що на мні зупинив свої очі ясні

Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся,
Що умом обняв землю; зглибив небеса.

Я твоя. Що захочеш, зо мною чини,
Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни.

По саду тім, де в'ються доріжки круті,
Півгодини мене провози на хребті».

Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в дівчат!
Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать.

І хламиду він зняв, і рачкує піском,
Його очі Аглая закрила платком
І сидить на хребті й поганяє прутком.

Так заїхали враз аж на площу садка,
Де під тінню дерев край малого ставка

Олександр сидів, його мати й весь двір,—
Срібний сміх там лунав, і пісні, й бренькіт лір.

А Аглая кричить: «Ну, мій ослику, ну!
Ще мінуточки дві! Ще мінутку одну!»

Аж у круг двораків його дівка пуста
Завела, і зіскочила живо з хребта,

І платок із очей поспішила знять...
Що там сміху було, то й пером не списать.

Арістотель-мудрець Олександра навчав
І такий у альбом йому вірш написав:

«Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса,
Небезпечне оружжя — жіноча краса.

Ані мудрість, наука, ні старші літа
Не дають проти неї міцного щита.

Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець
Може бути проти неї надійний борець».

V

ПРИТЧА ПРО ПРИЯЗНЬ

Вмираючи, покликав батько сина,
Що був його єдина дитина.

І мовив, звівши голову стару:
«Мій синку, швидко я, мабуть, умру.

Дав бог мені прожити много літ,
Добра надбати і пізнати світ.

Добро тобі лишаю. Не марнуй
Його, та й понад міру не цілуй.

Не думай в нім мету життя знайти,—
Се сходи лиш до вищої мети.

Та, крім добра, ти маєш, синку, те,
Що найважливіше,— серце золоте,

Досить науки і здоровий ум,
І вже пройшов ти молодості шум.

Одного лиш бажаю ще тобі:
Щоб мав ти друга щирого собі».

Син мовив: «Татку, дяка вам і честь!
Та в мене друзів щирих много єсть».

«О синку, много при їді й вині,
Та в горю допомгти — напевно, ні!

Я, сімдесят п'ять літ проживши, вспів
Знайти одного лиш — та й то напів».

«Ні, татку,— мовив син,— з моїх друзяк
Підé за мене кождий хоч на гак!»

Всміхнувсь отець: «Щасливий, синку, ти,
Та я би радив пробу навести.

Заріж теля і запакуй у міх,
А ніччю йди з тим до друзяк своїх.

Скажи: «Біда! Я чоловіка вбив!»
Проби, щоб захистив тебе і скрив.

Своїх так перепробуй, а потім
Застукай і в могого друга дім».

Послухав син. Як смерклося цілком,
Пішов, важким нав'ючений мішком.

До друга найлюбішого воріт
Застукав: «Живо, живо отворіть!»

Явився друг. «Се що тебе жене?»—
«Я чоловіка вбив! Сховай мене!»

Та сей, не відчиняючи воріт,
Сказав: «Тікай! Чи ще мене й мій рід

Ти хочеш у тяжку біду вплескати?
Адже ж коли почнуть тебе шукати,

То де ж підуть насамперед? Сюди!
Бо знають, що я друг твій! Геть іди!»

Пішов по інших своїх друзях син,—
Не скрив його, не втішив ні один.

А дехто мовив: «Забирайся ти!
Я зараз мушу властям донести.

Адже ж всі знають, як дружили ми,—
Ще скажуть, що до спілки вбили ми».

Отак всю ніч продвигавши свій міх,
До батькового друга він прибіг.

«Рятуйте, дядьку! Я людину вбив,
Та вже й у місті шуму наробив!

Ось труп! Там десь погоня вже жене!
Ой пробі, скрийте трупа і мене!»

Старий живенько замки відкрутив
І з міхом парубка в свій двір пустив.

«Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут!
А трупа десь я впру в безпечний кут».

Замкнув ворота, взяв на плечі міх —
Та парубок упав йому до ніг.

«Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні!
Ніяке зло не сталося мені».

І він сказав йому батьківську річ
І все, що діялося з ним сю ніч,

І як подвійно тут він скористав:
Фальшивих друзів збувсь, а вірного пізнав.

VI

ПРИТЧА ПРО ВДЯЧНІСТЬ

Мороз був лютий, сніг і завірюха,
По вулиці голодний пес блукав:
Обмерз, продрог,— здаєсь, лиш пушка духа,
Надармо страви й захисту шукав.

Аж чоловік найшовся милостивий,
Впустив до хати пса і обігрів,
Пожалував його, як друг правдивий,
І їсти дав того ж, що й сам він їв.

Та пес, нагрівшись у теплій хаті,
Спочивши і наївшись досить,

Замість подяки став гарчати, брехати,
Ще й кинувся хазяїна вкусить.

Подібний ти до нього, брате милий:
Не тямиш, хто добро тобі зробив,
А тих, що розуму тебе навчили,
Як часто ти зневажив, оскорбив!

VII

ПРИТЧА ПРО ПОКОРУ

Два їздці були раз: митар
І вельможний фарисей;
До мети взялися бігти.
Хто допаде? Той чи сей?

Ся мета — життя у небі,
Щоб до неї дочвалать,
Фарисей запряг два коні:
Чеснота одного звать,

Піст, молитва, дари вбогим.
Хто був другий кінь? А, ба!
Гордість, злобная обмова
І гидка самохвальба.

Шарпнули оті два коні:
Сей сюди, а той он там,
Розірвали віз надвоє,
Проваливсь їздець і сам.

Тим часом убогий митар
Шкапу Смирність як запряг,
То помалу, але певно
До мети свій віз дотяг.

VIII

ПРИТЧА ПРО ПРАВДИВУ ВАРТІСТЬ

Асока, цар премудрий, милосердний,
До ради царської звик був просити
Пустинників, аскетів, богомільців
І пильно слухав, що вони казали.

Та не в смак було його міністрам,
Дорадникам, вельможам, генералам
Сидіти поруч старців у лахміттю.
І стали нарікати на царя.

Одного дня поклав він перед ними
Дві скриньки. Перша, щиро-золота,
Ясніла від каміння дорогого;
Друга ж була звичайна, дерев'яна,
А шпуги позаливані смолою.

І мовив цар: «Мої міністри любі,
Котра з отсих скриньок вартніша буде?»

І одногóлосно сказали всі:
«Авжеж вартніша сяся золота!
Як можна, царю, навіть прирівняти
До тої позасмóляної скриньки!»

То цар велів скриньки повідчиняти,
І глянь: у золотій лежало стерво,
Гидке, вонюче, так що мимоволі
Усякий аж ухóпився за ніс.

А в смоляній лежали гарні перли,
І пахощі, і дороге каміння
Безмірної ціни. І дивувались
Міністри, генерали та вельможі.

А цар сказав до них: «Ну, що ж тепер?
Чи справді скринька золота вартніша?»

І, строго глянувши на них, сказав:
«Ся скринька золота — се ви, панове!
Назверх коштовна, гарна та блискуча,
Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада.

А ся засмолена — се ті аскети,
Ті жебраки, старці та богомільці,
Що зверхньої краси давно зреклися,
Зате з душі своєї гнів, і зависть,
І пристрасть випололи, наче хопту,
А досвідом і розмислом глибоким
Свій ум неначе сонце прояснили».

Та ось вам, золоті скриньки, наука —
Не надто гордувати смоляними,
Поки не бачили тих пахощів,
Перел, клейнотів, що є в них укриті.

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

I

Сонети — се раби. У форми пута
Свобідна думка в них тремтить закута,
Примірена, як міряють рекрута,
І в уніформ так, як рекрут, упхнута.

Сонети — се пани. В них мисль відроду
Приглушено для форм; вони вигоду,
Пожиток кинуть, щоб ловити моду:
Се гарний цвіт, що не приносить плоду.

Раби й пани! Екстремі ся стрічають.
Несмілі ще їх погляди, їх речі,
Бо свої сили ще раби не знають.

«Простуйся! В ряд!» Хлоп в хлопа, плечі
в плечі

Гнеть стануть свідомі одної мѐти,
Живі, грізні, огромнії сонети...

1880

II

«Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський,
Немов боїшся насміху і сварки?
Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?»

Замість валити панський гнів і царський,
Ти скрився в поетичні закамарки!
Гіркий, та нешкідний удар писарський,
Мов полинівки чарка у шинкарки».

«Ні, я не кинув каменярський молот,
Усе він в моїй, хоч слабій, долоні,
Його не вирве насміх, ані колот.

І як невпинно він о камінь дзвонить,
Каміння грюк в душі мені лунає,
З душі ж луна та співом виринає».

1881

III. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вшир гонив,
Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та грудю снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котитись стала — час малий проплив,
І вниз ревла лавина дужче грому.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.

Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.

1873

IV. НАРОДНА ПІСНЯ

Глянь на криницю тиху, що із стін могили
Серед степу сльозою тихою журчить:
В ній, мов в свічаді, личко місяця блищить,
І промінь сонця мись в її срібній хвили.

На дні її щось б'ється, мов таємні жили...
Той рух живий ніколи не бажа спочить,
Вода її пречиста тисячі живить
Дітей весни, що густо вкруг її обсіли.

Криниця та з живою, чистою водою —
То творчий дух народа, а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем, мовою живою.

Як початок криниці нам на все закритий,
Так пісня та з джерел таємних ллєсь сльозою,
Щоб серце наше чистим жаром запалити.

1873

V

Незрячі голови наш вік кленуть,
В котрім, говорять, перед правом сила,
А чесній думці перетяті крила,
А правду й волю як звіра женуть.

Та що ж то — право? Право — се лиш сила,
А сила — право, се закон природи.
В життю лиш сила ломить перешкоди,
До лету вгору розпускає крила.

Та що ж се — сила? Лиш п'ястук та зброя?
А серця вашого огонь святий,
А думка, що світи нові буде,

А волі вашої залізні крила,
А переконань, правди блиск яркий —
Чи ж се не також непропаща сила?

1880

VI

Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Огонь страшенний,
Що нищить все? Чи ти, як тихі сні

Невинності? Чи як той стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний,
Чи дэмон лютий з пекла глибини?

Чим б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти і в чім постійне? Мов!

Ти океан: маніш і потопляєш,
Ти рай — добутий за ціну оков.
Ти літо: грієш враз і громом убиваєш.

1875

VI

Вам страшно тої огняної хвилі,
Коли з мільйонів серць, мов божий грім,
Закута правда бухне і застилі
Шкарлющі світа розірве на нім?

Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блискучої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?

Не бійтеся! В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся! Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину —
Ядро ж живеє розростесь без впину.

1880

VII

В снах юності так сквапно ми шукаєм
Пряміх стежок і молодим умом
Так просто, гарно вік свій укладаєм,
Так чесно, сміло боремось зо злом...

А втім, в життя, мов в п'яних стиск,
вступаєм:
Сей відси штовхне, відти той часом:
Сяк-так в'ємось, удари обминаєм,
Ба й других пхнем самі набік плечом.

Оглянемось — і де наш замір дівся!
Жизнь наша, наче манівці, блудна,—
Ще щастя, сли вокруг ти не вертівся.

Будь мов та хвиля! Хоч грізна й мутна,
Та де вал верг її — там по ній осівся
Осад новий; живий — земля плідна.

1880

ІХ

Як те залізо з силою дивною,
Що другеє залізо тягне к собі
І магнетизмом звесь, не в супокою
Зціпляєсь, але в ненастанній пробі,

А як його безділля вкриє ржою,
Під ржою й сила гине, мов у гробі,—
От так і серце, що, грижі стрілою
Прошиблене, само з'їдаєсь в собі.

Лиш праця ржу зотре, що груди з'їдає,
Чуття живе, неткнуте заховає,
Непросихаючу нору живить.

Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.

1880

Х

Смішний сей світ! Смішніший ще поет,
Що все в нім хоче серіозно брати,
Що в тій погоні до незвіських мет
Розумну думку рад би відшукати.

Смішний сей світ! В нім правом — дикий гнет,
А чесна праця в перегнилі шмати
Вкриваєсь, а коб мала лиш відмёт
З страв дармоїдів, щоб живіт запхати,

То мала б доста для потреби свої!
Смішний сей світ! Неробів горсть мала
Себе вважає світом, паном всьої

Землі і ціллю всього, що на світі!
Смішний поет, що хтів би, окрім зла,
В тім світі правди й розуму глядіти.

1881

ХІ. СІКСТИНСЬКА МАДОННА

Хто смів сказать, що не богиня ти?
Де той безбожник, що без серця дрожі
В твоє лице небесне глянуть може,
Не ткнутий блиском твої краси?

Так, ти богиня! Мати, райська роже,
О глянь на мене з своєї висоти!
Бач, я, що в небесах не міг найти
Богів,— перед тобою клонюсь тоже.

О бозі, духах мож ся сумнівати
І небо, й пекло казкою вважати,
Та ти й краса твоя — не казка, ні!

І час прийде, коли весь світ покине
Богів і духів, лиш тебе, богине,
Чтить буде вічно — тут, на полотні.

1881

XII

Ось спить дитя, невинний ангел чистий.
Смієсь у сні — се ангел з ним іграє...
Сплакне у сні — се ангел, в облак мглистий
Розплившись, манить його й щезає.

І сон оцей нестертий, віковистий
В душі його по собі слід лишає:
З дитячих снів той ангел промінистий
Раз в раз бажання, тугу в нім збуджає.

Рвесь молодець від батька і від мами
Чогось шукати десь в чужій чужині,
А ангел з далі кличе: «Д'міні! Д'міні!»

Любві, надії він спішить стежками,
Там плід здобуде, тут лиш квіти зв'ялі,
А ангел з далі кличе: «Далі! Далі!»

12 апр. 1884

ХІІІ. ПІСНЯ БУДУЩИНИ

Знов час прийде, коли з погорди пилу
Ти отрясешся й ясною звіздою
Засяєш людям, і підуть з тобою,
Серця твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжчого бою,
Останнього, за правду й волю милу
Ти поведеш народи і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над обновленим, щасливим світом,
Над збрátаними, чистими людьми
Ти зацвітеш новим, пречудним цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід його поза собою,
Та доживем його — не ми... не ми!

1880

ХІV

Досить, досить слова до слів складати,
Під формою блискучою, гладкою,
Мов хробака під гарною лускою,
Пекучий біль і сльози укривати!

Ліка́р іде! Не час тепер ховати
Поганих струпів. Смілою рукою
Розкрить їх треба, мимо встиду й болю
Всю гниль нещадно з тіла виривати.

Час показать, що людськість мужем стала,
Дитинячих іграшок відреклась,
Своє важке призначення пізнала;

Що снігова метіль вже унялась,
Безцільних поривів пора пропала,
Розумних діл пора розпочалась.

11 апр. 1880

XV

Ні, не любив на світі я нікого
Так, як живому слід живих любить,
Щоб, не зрікаючись себе самого,
Ввійти в другóго душу, переймить

Його думки, його бажанням жить,
Не думавши добро творить із того,
І так, незáмітно зовсім для нього,
Вести його, де вища ціль манить.

Відразу бути паном і слугою,
Зректись себе і быть самим собою —
От так любить ніколи я не вмів.

Чи самолюбства в мні замного стало,
Чи творчих сил живих було замало?
Чи шлях життя мене фальшиво вів?

2 окт. 1889

XVI

І довелось мені за се страждати!
Де лиш любові правдивої шукав я,
Усе за неї був готов віддати —
Те саме все безсилля зустрічав я;

То вбране в гордощів холодні шмати,
То в слів цукрових стрій конвенціональний,
В мрій, сліз, зітхання плащ сентиментальний.
Та в бій життя зовсім незгоже стати.

Лиш де я не шукав її, де навіть
І зло чинив, щоб стать її не гідним,
Там я найшов її. От тим-то трáвить

Мене подвійне горе жáлом мідним:
Те зло, що своїм прогріхом вважаю,
І те добро, що без заслуги маю.

2 окт. 1889

XVII

Колись в сонетах Данте і Петрарка,
Шекспір і Спенсер красоту співали,
В майстерну фóрму, мов різьблена чарка,
Свою любов, мов шум-вино, вливали.

Ту чарку німці в меч перекували,
Коли знялась патріотична сварка;
«Панцирний» їх сонет¹, як кáпрал, гарка,
Лиш краску крові любить і блиск стали.

Нам, хліборобам, щó з мечем почати?
Прийдесь нову зробити перекову,
Патріотичний меч перекувати

На плуг — обліг будúщини орати,
На серп, щоб жито жать, життя основу.
На вили — чистить стайню Авгійову.

24 сент. 1889

¹ Мова тут про звісні в німецькій літературі «Geharnischte Sonette» Фр. Рюккерта.

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

I

Се дім плачу, і смутку, і зітхання,
Гніздо грижі, і зопсуття, і муки!
Хто тут ввійшов, зціпи і зуби, й руки,
Спини думки, і речі, і бажання!

Кукіль тут полють з жита, видається,
Та рівночасно свіжий засівають;
По параграфам правду виміряють,
Але неправда і без міри ллється.

Тут стережуть основ, але основу
Усіх основ — людського серця мову,
І волю, й мисль — зневажують, як дрантє.

Ви, що, попавши в западню ту, хтіли
Найти в ній людський змисл і людські ціли —
Lasciate ogni speranza¹ — мовив Данте.

10 сент. 1889

II

«Вузька, важкая до добра дорога»,—
Се сказано десь у письмі святому.
Та я перечу тим словам якмога,
Пізнавши вхід до в'язенного дому.

¹ Покиньте всю надію (*італ.*)

Вонючі сіни — перша осторога,
Скрипливі двері в хіднику тісному.
Відтак ідеш по манівцю крутому,
А там подвір'я, мов пуста берлога.

А по подвір'ю вояк патрулює,
У сінях варта, стражники понурі
І арештанти наче тінь снуються.

Сей шлях важкий — чи до добра прямує?
Спитайте тих, що мучаться в тім мурі!
Зрахуйте сльози, що день в день тут ллються!

16 сент. 1889

III

Гей, описали нас, немов худобу:
І назву, й вік, і ріст, і всю подобу,
Волосся, очі, зуби, всі приміти —
Тепер хоч в Відень нас на торг гоніте!

Гей, обшукали нас, немов бандити:
Всі кишені, всю одіж, всю особу,
Ножі, тютюн, і гроші, й всю оздобу
Забрали — хоч в турецький рай ведіте!

Ну, от тепер ми чисті! Глупі, глупі!
Ножі, оздоби й скарби наші з нами,
Тих вам не взять бандитськими руками!

І розвели нас у апартаменти
Державні. Злишні тут всі компліменти!
Салон, їдальня й с...— все вкупі.

16 сент. 1889

IV

Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір поперед мене мчить,
Не криється від мене, не боїться,
Показує, в чому хто є мистець.

Лис — злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк — не музикант, а просто вбійця,
Медвідь — дерун і лютий кровопійця,
Забув про жарти, бубен і танець.

Тут всяку видно наголо особу,
Мов фрак роздівши й мундур урядовий,
Вони і людську скинули подобу.

Я в засідці дрібнії точу стріли
І напинаю лук свій все готовий —
Ну, бачність, звірі! Не хиблю я ціли!

9 сент. 1889

V

Вам хочесь знать, як нам в тій казяматі
Проходить час? О, страх патріархально!
Як господарські діти, йдемо спати
Ураз з курми, липи що заснуть звичайно

Не можемо. Ні про що розмовляти,
То й мовчимо. Лиш сей та той нечайно
Зітхне. Минає восьмий час, дев'ятий...
Втім Герсон¹ стука о стіну нагально

І лізе до вікна. «Ти спиш, Реєнте?»
«Ні!» — «Так подай там знак до Розпоряки,
Mir wellen eppes machen düll den Mentel!»²

Стук, стук по стінах! Гомонять тихцем...
Пост настороживсь, став к вікну лицем —
Втім, справа хтось як рявкне: «Лут табаки!»

VII

Вже ніч. Поснули в казні всі, хропуть,
І п'яма налягла. Лиш візитирка
Підсліпуватим своїм оком зирка,
Немов моргає злобно: «Ось ви тут!»

Десь на завісах скрипнула кватирка,
Плюскоче дощ, і грубі краплі б'ють
О ринву,— ринва так жалібно дирка
О мур, мов хоче вирватися з пут.

Та ні, не вирвешся! Залізнi гаки
Держать тебе, дозорці, як собаки,
Пильнують, ходять шельвах під вікном.

¹ Герсон — конокрад, далі прізвища арештантів.

² В злочинськiм жаргоні значить: «Нумо подразнити трохи вояка!»

Не вирвешся! І глухне зойк розпуки,
В тяжкій знесли опадають руки...
Заснуть, заснуть, хоч би мертвецьким сном!

17 сент. 1889

XI

Встаєм раненько, миємось гарненько,
Вбираємось і стелим ліжко вмить,
Пісочком казню метемо чистенько,
Тоді давай ходить, ходить, ходить...

Шість кроків там і шість назад — досить,
Щоб не крутився світ, та трьом тісенько;
То два нас ходить, а один сидить,
Той встане — з нас один сіда смирененько.

Колись в Боріславі були землею
Два ріпники присипані: три дошки
Над ними стали скісною кривлею.

Лиш люльку мали, і вода сльозила
В кутку: сей воду ссе, той курить трошки...
Сім діб! І нас того ж тюрма навчила.

18 сент. 1889

XII. ПРОХІД

Прохід — не хлопський в полю, і не панський
В садках тінистих, не філософський
Той шіллерівський, а гігієнічний
Прохід, регламентовий, арештантський!

Зима чи літо, дощ, сніг чи погода,
Мороз чи спека, на годину в добу
Женуть дозорці в'язнів, мов худобу,
По черзі на прохід до огорода.

Дерев там тільки, що паркан з ялиці,
А зелені, що поза ним доглянеш,
А неба, що доглянеш з дна криниці.

А в грудь як свіжого повітря втягнеш,
То світ закрутиться, мов у п'яниці,
І ще сумніший, безсильніший станеш.

16 сент. 1889

XIII

Ні, наш тюремний домовий порядок
Бува часом дотепний! Ну, скажіть:
Кибльовання полуднішне й обід
Ураз — чи дотеп се, чи лиш припадок?

І запах саламахи й киблів смрід!
Рядком з водою становлять коновку,
І хліб кладуть, і в киблі ллють карболку,
Щіс арештантський все знесе й живіт.

Щаслива Австріє! Той ум великий,
Що видумав сей дотеп, варт вівіки,
Щоб святкувать ім'я його празнично!

Перед його ідеєю я клонюся:
Не апетитно, та зате практично;
Minus de genus, si constructio bonus ¹.

19 сент. 1889

XVIII. HAUSORDNUNG ²

Падворі, там, за парканом тюремним,
Є конституція, якісь закони;
Для нас вони є тільки міфом темним,
Лиш дзвоном, що не знати, де він дзвонить.

Вся констптуція, закон увесь
У нас упрощені, що годі далі:
Один існує кодекс в криміналі,
А кодекс дивний той — Hausordnung звесь.

Не писаний се кодекс, а існує
Лиш в усній і п'ястучній передачі,
З практичних лекцій його в'язень вміє.

Пого встанови бистрі, як штафети.
Директор, ключник, стражники добрячі —
Їх знавці, виконавці й інтерпрети.

15 сент. 1889

¹ Не важний рід, коли складня добра — треба б: Minus de geneve, si constructio bona: — коли складня (речення) добра, то маловажно, який рід (іменника). Це погана школярська латинь.

² Домашній порядок (нім)

XX. КЛЮЧНИКИ І ДОЗОРЦІ

Ні, вас забути був би гріх великий,
Чесні панове ключники й дозорці!
Та й як похвал відмовити вам порц'ї
Там, де над всім царюють ваші крики?

Ви продали себе в кати й на муки.
За 300 гюльденів річної плати
Готові з друга, брата шкуру драти,
Як лиш він тут попадесь вам у руки.

Понижені до розряду собаки
Порядком нашим, ви й мститесь та́ки,
Понижуючи других якомога.

Грим, грим! «Дід» входить: хліб приніс. З порога
На піл покинув і попхнув ногою —
І я почув, що є власть надо мною.

16 сент. 1889

XXIII. ТЮРЕМНА КУЛЬТУРА

Хоч в криміналі грати, грубі мури,
Ковані двері, варти й не злічити,
А все, щоб не змовлялись інквізити,—
То таки й тут озвавсь наш вік культури.

Тут телеграф^{сь} є свій — і досконалий!
Весь апарат — стіна й кавалок тріски,

І з казні в казню йдуть по нім сигнали.
Се теж культурний виплід, echt ¹ австрійський.

І пошта йде з вікна в вікно поночі,
Безплатно перевозить хліб, «маняти»,
Тютюн, огонь — про письма й не казати.

Бува, й сміттяр при дверях закробоче
І крізь шпару «грипсанку» спішно всуне,
І тій Теміді в сліпі очі плюне.

20 сент. 1889

XXV. ПІСНЯ АРЕШТАНТСЬКА

Хто любить місяць, я без сонця в'яну,
В тюрмі про волю вже й не нагадаю!
Сиджу й клену свою судьбу погану,
Тих вороженьків, що з-за них страждаю.

До суду кличуть, бач, до протоколу.
Суддя мій лютий, став грозить киями...
«Скажи всю правду, то підеш на волю!»
Я визнав правду — і пішов в кайдани.

Читають декрет. Стали батько й мати,
Плачуть, не сміють і руки подати...
«Бач, синку, де непослух той доводить!»

¹ Чисто, правдиво (нім.)

Господар в путах, в бурій куртці ходить,
В довбанці вбутій, стрижене волосся,
В полі ж пшениця сиплеться з колосся».

20 сент. 1889

XXIX

У сні мені явилися дві богині.
Лице одної — блиски проміністі,
Безмірним щастям сяли очі сині,
І кучері вилися золотисті.

Лице другої чорний крив серпанок,
І чорні очі, наче перун з тучі,
Блищали, коси чорні та блискучі,—
Була немов літній, бурливий ранок.

«Не плач, дитя самотнє, цить, мій світку,—
Сказала перша (що за голос милий),—
Ось на́ тобі мій дар, чудову квітку!»

І сояшник дала мені розцвілий.
А друга мовчки терн втиснула в руку,—
І враз я радість вчув і люту муку.

18 сент. 1889

XXX

І говорила перша: «Я любов,
Життя людського сонце невечерне.
Як сояшник за сонцем, так за мною
Най раз на все твоє ся серце зверне.

І світ, і люди — всі перед тобов
Являться будуть світлим боком: скверне,
Погане, зле — лиш з наслуху, немов
Крізь сито тільки будеш знать. Оберне

Мій дар до тебе щирих серць багато,
І від найліпших, найчесніших тво́го
Віку — добра й любви зазнаєш много.

Тож хорони, дитя, сей дар мій свято!
Любов лю де й, мов хліб той до засіка,
Громадь і степенуй в любов до чоловіка!»

18 сент. 1889

XXXI

І говорила друга: «Я ненависть,
Любови сестра й товариш невідступній.
Ненавиджу я все, що звесь лукавість,
І кривда, й лад нелюдський та підкупній.

Ненавиджу я всю тону неправість,
Що чоловіка пха на путь непутній,
Що плодить в душах підлість, брехні, зависть,
Крутіж отой могучий, каламутній.

Не в серці людськiм зло! А зла основа —
Се глу́пота й тота міцна будова,
Що здвигнена людьми і їх же губить.

Се зло й тобі прожре до кості тіло,
Щоб ти зненавидів його і бивсь з ним сміло.
Хто з злом не боресь, той людей не любить!»

18 сент. 1889

XXXIII

Росіє, краю туги та терпіння,
Чи ж не такий ти час проходиш нині?
В тривоги й самолюбія пустині
Позабивались старші покоління,

Тремтить вся сила краю, як заклята,
А тим часом на лютий бій за волю
Летять малії діти-голуб'ята,
Кістями лягають у сніжнóму полю.

Росіє, краю крайностей жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печері,
Козацька воля спить в степах широких,

А дівчина-голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сигнал дає до кроволиття й бою.

13 сент. 1889

XXXV

Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво,
На те він вовк, розбійник, душогубець;
Та якби віл, спокійний травоскубець,
Принявся враз живеє рвать м'ясиво?..

Що ширить тьму у рясі темнолюбець,
Що кат у ф́ра́ку точить кров, як пиво,
Що злодій-ф́арисей основи живо
Спаса — се зле, та злий в злім не проступець.

Та чесний чоловік, що злomu служить,
Своєю честю покриває мідний
Лоб підлоти, а стиха плаче й тужить,—

Се вид, найвищої погорди гідний,
Се вид Пілата, що Христа на муки
Віддав, а сам умив прилюдно руки.

9 сент. 1889

XXXVI—XXXVIII. ЛЕГЕНДА ПРО ПІЛАТА

Пілат Христа віддав катам на муки
І мовив: «Я не винен, вам бажалось!»
Взяв воду і, прилюдно вмивши руки,
Пішов обідать, мов ніщо й не сталось.

Та сталось так: немов на вид гадюки,
На вид його урозтіч все пускалось —
Раби, прислуга... навіть заметалось
Безстрашне серце в во́йна-звірюки.

Пішов на кришу, де чекала жінка,
Так та з страху лиш скрикнула в нетямі,
Вниз верглась і розбилася об камінь.

Пішов в покій, де в пуху спить дитинка,
Так та лиш витріщила оченята
На нього й вмерла, диким жахом стята.

9 сент. 1889

*

І Бог поклав клеймо на груди Пілата,
Життя, смерть, тіло й дух його прокляв
Гірш Каїна, бо Каїн, вбивши брата,
Не мив рук з крові, винним чувсь, тікав.

А сей, що правду чисту в руки ката
Віддав, одвіт від себе відпихав:
То й правда вся була йому віднята,
Все, чим він жив, гордивсь і віддихав.

Сім'я його пропала, наче тінь,
І кесар з служби з ганьбою прогнав,
І рідний гóрод випхнув з своїх стін.

Старий, слабий, край шляху він стогнав,
Шматка просив, та до кінця ворожі
Камінням в нього кидали прохожі.

9 сент. 1889

*

А як умёр, хтось трупа взяв за ноги,
І вкинув в яму, й камнями прикидав,—
Та через ніч труп знов покрай дороги
Лежав — гріб тіло кляте з себе видав.

Тоді стягли тернів, будяччя купу,
І трупа вергли, й жар підвергли лютий;
Терни згоріли, та нічого трупу
В огні не сталось — він лежав неткнутий.

Тоді, каміння жорнове па шию,
На руки й ноги начепивши, в море
Прокляте тіло ввергли в чорторію.

Та повривались шнури конопляні,
І труп Пілата, всій землі на горе,
Ще й досі плавле десь по океані.

9 сент. 1889

ЕПІЛОГ

(Присвячено русько-українським сонетарям)

Голубчики, українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штирнадцять, і вже й є сонети?

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі рифмові сплети,—
Лиш те ім'ям сонета слід хрестити.

Тій формі й зміст най буде відповідний;
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь, рве окупи,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Преров, 6 мая 1893

ПРИМІТКИ

З І В ' Я Л Е Л И С Т Я

Лірична драма вперше вийшла окремою книжкою в 1896 р. у Львові з такою передмовою:

«Герой оцих віршів, той, що в них виявляє своє «я», — небіжчик. Був се чоловік слабої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та мало спосібний до практичного життя.

Доля звичайно кепкує над такими людьми. Здається, що сил, спосібності, охоти до праці у них багато, а проте вони ніколи нічого путнього не зроблять, ні на що велике не зважуться, нічого в життю не діб'ються. Самі їх пориви не видні для постороннього ока, хоч безмірно болючі для них самих. От тим-то, вичерпавши сили в таких поривах, вони звичайно застрявають десь у якімсь темнім куті суспільного життя і токанять день поза день, заваджають собі й другим. Герой оцих віршів скінчив троха щасливіше: раз у своїм життю здобувся на рішучий крок і пустив собі кульку в лоб.

Причина сеї несподіваної рішучості нікому не була звісна, бо мій бідний приятель не мав звичаю нікому говорити про свою особу, про свої плани, надії або терпіння. Тільки в кілька місяців по його смерті випадком дістався мені в руки його дневник — пом'ятий та поплямлений зшиток, писаний прихапцем, ночами. Я неохітно взявся читати його і довго мучився, поки дочитав до кінця. Дневник писаний був безладно; були се переважно ліричні оклики, зітхання, прокляття та бичовання себе самого, а оповідання про факти дуже мало. Я вирозумів лиш стільки, що небіжчик влюбився був у якусь панночку,

дістав від неї коша (видно, розумна панночка була, знала, який муж їй потрібний), а потім мучився своєю любов'ю довгі літа, поки його улюблена не вийшла заміж. Тоді він покінчив з собою.

Виміркувавши оцю фактичну основу дневника, я почав уважніше прочитувати поодинокі його частини. Багато там було недотепної мазанини, багато немудрого філософювання та незрозумілих докорів — та серед тої половини попадалися місця, повні сили і виразу безпосереднього чуття, місця такі, в котрих мій покійний приятель, хоч загалом не сильний у прозі, видобував із своєї душі правдиво поетичні тони. Оці місця робили на мене сильне вражіння. Вдумуючися в ситуацію, в духовний настрій автора дневника, я пробував передати ті місця віршованою мовою, і пускаю їх оце в світ.

Пощо? Чи варто було трудитися, щоб пустити в світ пару жмуктів зів'ялого листя, вкинути в круговорот нашого сучасного життя кілька крапель, затроєних песимізмом, а радше безнадійністю, розпукою та безрадністю? У нас і без того сього добра так багато! Та хто його знає,— думалося мені,— може, се горе таке, як віспа, котру лічиться вщиплюванням віспи? Може, образ мук і горя хорої душі вздоровить деяку хору душу в нашій суспільності? Мені пригадався Гетевий Вертер і пригадалися ті слова, які Гете написав на екземплярі сеї своєї книги, посилаючи її одному своєму знайомому. З тими словами і я подаю оці вірші нашому молодому поколінню: *Sei ein Mann und folge mir nicht nach!*¹

Цю передмову доповнює «Передне слово до другого видання», що появилось у Києві в 1911 р.:

«Чотирнадцять літ після появи «Зів'ялого листя» запотребилося друге видання сеї збірки ліричних пісень, найсуб'єктивніших із усіх, які появились у нас від часу ав-

¹ Будь мужньою людиною і не йди моїм слідом! (нім.)

тобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об'єктивних у способі мальовання складного людського чуття. Не можу сказати, щоб тодішня літературна критика гаразд зрозуміла інтенції та характер моєї збірки. Найпросторіше писання про неї Василя Щурата в «Зорі» силкувалося осудити її, як прояв зовсім зайвого у нас песимізму. Не тільки сам я, але — се стало мені відомо зараз тоді — також значна часть публіки зовсім інакше зрозуміла ті поезії, і я надіюся, що й теперішнє покоління знайде в них не одно таке, що відгукнеться в його душі зовсім не песимістичними тонами.

Пускаючи до друку се друге видання, я, де можна, поробив язикові поправки, хоч се не скрізь було можливе. Не потребую, здається, додавати, що прозова передмова до першого видання, яка й тут друкується без зміни, також не більше, як літературна фікція. Давати ключ до пояснення поодиноких із тих віршів не бачу потреби; мені здається, що й без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значіння.

Львів, дня 10 падолиста 1910.

Іван ФРАНКО».

«Що щастя? Се ж ілюзія».

Шлеміль — герой повісті німецького письменника А. Шаміссо (1781—1838) п. з. «Чудна історія Петера Шлеміля». Бажаючи розбагатіти, Шлеміль віддає чортові за мішечок золота свою тіль.

«І він явивсь мені».

Душа — то нервів рух! — натяк на слова з «Пісні геніїв ночі», написаної Франком в 1882 р.:

А дух? Се ж іскорка лишень,
Се огник, нервів рух!
Розпадеться мозок, то й огонь
Погасне, згине дух!

«Поклін тобі, Буддо».

Сансара — коловорот, вир життя, яке, згідно з індійською вірою в мандрівку душі, вічно відновлюється, зберігаючи всі страждання.

Лойола Ігнатій (1491—1556) — організатор ордену єзуїтів, походив із Іспанії.

Торквемада Томас (1420—1498) — глава іспанської інквізиції.

ПОКЛОНИ

Поезії I—V з циклу «Поклони» є поетичним відгомонам того конфлікту, який виник 1897 р. між Франком і українськими буржуазними націоналістами з приводу його польської передмови («Дещо про себе самого») до збірки польських перекладів його оповідань під заголовком «Галицькі образки». У цій передмові Франко картав українських буржуазних націоналістів за їх дріб'язковість, матеріальний егоїзм, безхарактерність, за їх псевдопатріотизм, і виявляв пошану до народу, до тих «твердих мужицьких рук», що своєю важкою працею допомогли йому «видряпатися на височінь, де видно світло, де чути дух волі, де зоріють вселюдські ідеали»; його патріотизм — це «важке ярмо», якого він скинути не може, щоб не зрадити самого себе; образ українського люду, що, хоч гноблений, темний і деморалізований довгі віки, усе ж прокидається й до освіти прагне, свідомість того, що його праця для народу не буде марною, — дають йому сили двигати те важке ярмо.

За цю передмову проти І. Франка виступив буржуазний український націоналіст Юліан Романчук (1842—1932) з наклепницькою статтею «Смутна поява», надрукованою в органі народоців — «Діло» (13/V 1897). Франко відповів Романчукові сатиричним віршем «Сідоглавному» («Ти, брате, любиш Русь»).

Народовці, народовська партія — українська буржуазно-націоналістична партія Галичини, яка орієнтувалась на цісарську Австрію і в боротьбі з українським народом йшла на угодовство з польськими буржуазно-шляхетськими колами Галичини. Вела розгнуждане цькування революційних діячів, особливо Івана Франка, виступала проти зближення українського народу з іншими народами, передусім з російським, намагалась отуманити український народ Галичини релігійно-моралізаторською, буржуазно-націоналістичною пропагандою.

Народовці виступали проти москвофілів; але це була боротьба між окремими групами української буржуазії та попівства за вплив на народ.

VIII. НА СТАРІ ТЕМИ.

Антошкові П. (А з ъ поко й).— Франко має на увазі Антона Петрушевича, (1821—1913), галицького історика, автора згаданої у примітці до вірша статті.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Б і ц и к л — велосипед.

Б л ў д н и й — помилковий, оманливий.

Б о а — спрут, а також хутрянний комір.

Б о м б л і, б о м б е л ь — міхурці.

Б у д д а — легендарний засновник релігії буддизму (значення: той, що досяг Нірвани).

В е р і я, в е р і ї — стовп, до якого привішують ворота або двері.

В і д м е т — відходи.

В і з и т а р к а — віконце у дверях тюремної камери.

Г і п о т е к а — заклад під певну суму.

Г н е т ь — вмить, ось-ось, незабаром.

Г о т а м а, Г а у т а м а — або Сак'я-Муні, ім'я засновника буддійської релігії (Будди).

Г р и ж а — гризота, журба, турбота.

Г р и п с а н к а — лист, письмо.

Д о в б а н ц і — взуття, видовбане з дерева.

Е к с т р е м — крайність.

З а г л а д а — загибель, знищення.

З а д а в к а — дифтерит.

З а ш р і б у в а т и — забивати шрубами.

З л у д а, з л у д н и й — омана, оманливий.

З м о р а — за народним віруванням, мара, що вночі давить серце; примара, кошмар.

З м р і к — присмерк, сутінь.

К а з н я — камера (тюремна).

К а р б — визначена межа.

К и б е л ь — відро, цебер (параша).

К и б л ь о в а н н я — випорожнювання кибля.

К о н в е н ц і о н а л ь н и й — буденний, звичайний.

К о н і п н и й — конопляний.

К о н ф і с к а б л ь — те, що підлягає конфіскації, що цензура не дозволила б друкувати, сконфіскувала б.

К п и т и — насміхатися.

К р і д а о ш у к а н с ь к а (фальшива) — банкрутство, спричинене самим банкрутом, щоб позбутись боргів.

Легіт — весняний легенький вітер.

Луда — омана.

Маняти (у злодійському жаргоні) — всякі домашні речі, ганчір'я (манатки).

Моцар — могутня людина.

Най — нехай.

Нараз — раптом.

Нірвана — стан найвищого блаженства, цілковитого спокою.

Нута — нота, мелодія.

Огень — огонь.

Оферта — пред'явлення умов, на яких одна сторона готова укласти договір з другою.

Партер — найнижчий надземний поверх будинку.

Перун — грім, блискавка.

Праса — прес.

Прецінь — адже, а все ж, все-таки.

Приснути — розірватися.

Пугар — келих.

П'ястук — кулак (від слова п'ять).

Резигнація — цілковита покора, смиренність (проти-лежність протестові).

Саракка — бідолаха.

Секвестратор — збирач податків.

Сли — якщо, коли.

Смок — змії, дракон.

Спижевий — бронзовий.

Степенувати — збільшувати.

Тлити — зжирати.

Трам — тягар, колода.

Тріскати — бризкати.

Тручати — зіштовхувати (з дороги).

Хопта — бур'ян.

Чень, чей — може, а ось, адже.

Шабас — субота.

Шаруга — буря, метелиця.

Швикати — бити тонким прутом.

Шемріт — шепіт.

Шпуга — залізна штаба для обковування скрині.

Штафета — екстрений кінний посланець.

Штука — мистецтво.

Ярь — весна.

З М І С Т

Великий Каменяр української літератури. <i>Вступна стаття Івана Пільгука</i>	5
--	---

<i>ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ</i>	21
--------------------------------	----

ПЕРШИЙ ЖМУТОК

I. «По довгім, важкім отупінню...» . . .	23
II. «Не знаю, що мене до тебе тягне...»	24
III. «Не боюсь я ні бога, ні біса...» . . .	25
IV. «За що, красавице, я так тебе люблю...»	26
V. «Раз зішлися ми случайно...» . . .	26
VI. «Так, ти одна моя правдивая любов...»	28
VII. «Твої очі, як те море...»	28
VIII. «Не надійся нічого»	29
IX. «Я не надіюсь нічого...»	30
X. «Безмежнеє поле...»	31
XI. «Як на вулиці зустрінеш...»	31
XII. «Не минай з погордою...»	32
XIII. «Я нелюд! Часто, щоб зглушить...» . .	33
XIV. «Неперехідним муром...»	34
XV. «Не раз у сні являється мені...» . . .	34
XVI. Похорон пані А. Г.	35
XVII. «Я не клав тебе, о зоре...»	36
XVIII. «Ти плачеш. Сліз гірких потоки...» . .	37
XIX. «Я не жалуюсь на тебе, доле...» . . .	37
XX. Привид	38
Епілог	41

ДРУГИЙ ЖМУТОК

I. «В Перемишлі, де Сян пливе...» . . .	42
II. «Полудне...»	44

III.	«Зелений явір, зелений явір...»	45
IV.	«Ой ти, дівчино, з горіха зерня...»	46
V.	«Червона калино...»	47
VI.	«Ой ти, дубочку кучерявий...»	48
VII.	«Ой жалю мій, жалю...»	49
VIII.	«Я не тебе люблю, о ні...»	50
IX.	«Чому не смієшся ніколи?»	52
X.	В вагоні	52
XI.	«Смійтесь з мене, вічні зорі!»	53
XII.	«Чого являєшся мені...»	54
XIII.	«Оце тая стежечка...»	55
XIV.	«Якби знав я чари...»	57
XV.	«Що щастя? Се ж ілюзія...»	58
XVI.	«Як не бачу тебе...»	59
XVII.	«Як почувеш вночі край свого вікна...»	60
XVIII.	«Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...»	60
XIX.	«Як віл в ярмі...»	61
XX.	«Сипле, сипле, сипле сніг»	61

ТРЕТІЙ ЖМУТОК

I.	«Коли студінь потисне...»	63
II.	«Вона умерла!»	63
III.	«Байдужісінько мені тепер...»	65
IV.	«В алеї нічкою літньою...»	65
V.	«Покої і кухня, два вікна в партері...»	67
VI.	«Розпука! Те, що я вважав...»	68
VII.	«Не можу жить, не можу згинуть...»	69
VIII.	«Я хтів життю кінець зробити...»	70
IX.	«Тричі мені являлася любов»	71
X.	«Надходить ніч»	73
XI.	«Чорте, демоне розлуки...»	75
XII.	«І він явивсь мені»	76
XIII.	«Матінко моя ріднесенька!»	79
XIV.	«Пісне, моя ти підстрелена пташко...»	80
XV.	«І ти прощай! Твого ім'я...»	81

XVI. «Даремно, пісне! Щез твій чар...» . . .	82
XVII. «Поклін тобі, Буддо!»	82
XVIII. «Душа бессмертна! Жить віко- вічно їй!»	85
XIX. «Самовбійство — се трусість...» . . .	87
XX. «Оцей маленький інструмент...» . . .	89

ІЗ РІЗНИХ КНИГ

МОЙОМУ ЧИТАЧЕВІ

ПОКЛОНИ

I. Поет мовить	92
II. Україна мовить	93
III. Рефлексія	94
IV. Сідоглавному	95
V. Якби...	96
VI. Декадент (<i>В. Щуратові</i>)	97

SEMPER TIRO	99
-----------------------	----

НА СТАРІ ТЕМИ

I. «Чи не добре б нами, брати, зачати...»	101
II. «Блаженний муж, що йде на суд неправих...»	102
IV. «Ти знов літаєш надо мною, галко...»	103
V. «Крик серед півночі...»	103
VI. «Де не лилися ви в нашій буваль- щині...»	104
VIII. Антошкові П. (<i>Азь покой</i>)	105
X. «На ріці вавілонській — і я там сидів...»	107

ТОВАРИШАМ ІЗ ТЮРМИ	110
------------------------------	-----

ГІМН

Замість пролога	112
---------------------------	-----

ВЕСНЯНКИ

I. «Дивувалась зима...»	114
II. «Гримить! Благодатна пора насту- пає...»	115
III. «Гріє сонечко...»	116
IV. «Вже сонечко знов по лугах...»	118
V. «Земле, моя всеплодющая мати...»	118
VI. «Розвивайся, лозо, борзо...»	119
VII. «Не забудь, не забудь...»	120
VIII. «Лице небесне прояснилось...»	121
IX. «Ще щебече у садочку соловій...»	122
X. «Весно, ох, довго ж на тебе чекати!»	124
XI. «Рад би я, весно, в весельшії нути...»	125
XII. «Ой, що в полі за димове?»	125
XIII. «Весняні пісні...»	126
XIV. «Думи, діти мої...»	128
XV. Vivere memento!	129

СКОРБНІ ПІСНІ

I. «Не винен я тому, що сумно співаю...»	131
III. «До моря сліз, під тиском пересудів...»	131
VI. «Вій, вітре, горою...»	132
VIII. «Відцуралися люди мене!»	132
IX. «Мій раю зелений...»	133
SEMPER IDEM!	135
ЧОВЕН	136
КАМЕНЯРІ	139

З ЦИКЛУ «УКРАЇНА»

МОЯ ЛЮБОВ	142
ПРИТЧІ	
I. Притча про життя	144
II. Притча про віру	148

III. Притча про любов	149
IV. Притча про красу	150
V. Притча про приязнь	153
VI. Притча про вдячність	156
VII. Притча про покору	157
VIII. Притча про правдиву вартість	158

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

I. «Сонети — се раби. У форми пута...»	160
II. «Чого ти, хлопче, вбравсь у стрій ли- царський...»	160
III. Котляревський	161
IV. Народна пісня	162
V. «Незрячі голови наш вік кленуть...»	162
VI. «Жіноче серце! Чи ти лід студений...»	163
VII. «Вам страшно тої огняної хвилі...»	164
VIII. «В снах юності так сквапно ми шукаем...»	164
IX. «Як те залізо з силою дивною...»	165
X. «Смішний сей світ! Смішніший ще поет...»	166
XI. Сікстинська мадонна	166
XII. «Ось спить дитя, невинний ангел чистий»	167
XIII. Пісня будучини	168
XIV. «Досійть, досійть слова до слів складати...»	168
XV. «Ні, не любив на світі я нікого...»	169
XVI. «І довелось мені за се страждати...»	170
XVII. «Колись в сонетах Данте і Петрарка...»	170

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

I. «Се дім плачу, і смутку, і зітхання...»	172
II. «Вузька, важкая до добра дорога...»	172
III. «Гей, описали нас, немов худобу...»	173
IV. «Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець...»	174

V. «Вам хочесь знать, як нам в тій казаматі...»	174
VII. «Вже ніч. Поснули в казні всі, хрупуть...»	175
XI. «Встаєм раненько...»	176
XII. Прохід	176
XIII. «Ні, наш тюремний домовий порядок...»	177
XVIII. Hausordnung	178
XX. Ключники і дозорці	179
XXIII. Тюремна культура	179
XXV. Пісня арештантська	180
XXIX. «У сні мені явились дві богині»	181
XXX. «І говорила перша...»	181
XXXI. «І говорила друга...»	182
XXXIII. «Росіє, краю туги та терпіння...»	183
XXXV. «Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво...»	183
XXXVI—XXXVIII. Легенда про Пілата	184
Епілог	186
Примітки	189
Пояснення слів	196

ИВАН ЯКОВЛЕВИЧ ФРАНКО

Л и р и к а

(На українському мові)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор Ф. Ф. С к л я р
Художник М. І. К о м п а н е ц ь
Художній редактор Б. Л Т у л і н
Технічний редактор Є. Ю. З е л е н к о в а
Коректор Н. Н. П л а ч и н д а

Виготовлено на Київській книжковій
фабриці «Жовтень» Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР.
Київ, вул. Артема, 23-а.

Здано на виробництво 15/V 1965 р.
Підписано до друку 19/XI 1965 р.
Формат паперу 60 × 84^{1/32}
Фізичн. друк. арк. 6,375
Умовн.-друк. арк. 5,947
Обліково-видавн. арк. 6,220
Замовлення 201. Тираж 10 000.
Ціна 38 коп.

В серії «Перлини світової лірики»
виходять у світ
у 1966 році:

ФРАНКО І.

Лірика

*

ЛЕРМОНТОВ М.

Поезії. (З російської).

*

БЕЗРУЧ П.

Лірика. (З чеської).

*

ВЕРХАРН Е.

Поезії. (З французької).

*

ШЕКСПІР У.

Сонети. (З англійської).

Видання розраховане на кілька
років.

ЛЮБИТЕЛІ ПОЕЗІЇ!

подавайте книгарням та
відділам «Книга — поштою»
попередні замовлення на всю
серію або кожну окрему книгу
з серії

(Республіканський магазин
«Книга — поштою»,
Київ — 117, вул. Попудренка, 26(Д)).

DOXOTE
K

38 коп.

К